

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ
ЧЕРНІГІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Навчально-науковий інститут права і соціальних технологій

ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

до семінарських занять для студентів
спеціальності 081 – Право та
спеціальності 262 – Правоохоронна діяльність
Частина II

Обговорено і рекомендовано
на засіданні кафедри теорії та історії
держави і права, конституційного
права
Протокол №7
від 14. 02. 2018 р.

Чернігів ЧНТУ 2018

Теорія держави і права. Методичні вказівки до семінарських занять для студентів спеціальності 081 – Право та спеціальності 262 – Правоохоронна діяльність. Частина II. / Укл. Марущак Н.В. – Чернігів: ННІ права і соціальних технологій ЧНТУ. – 2018. – 73 с.

Укладач: МАРУЦАК НАТАЛІЯ ВОЛОДИМИРІВНА, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

Відповідальний за випуск: КОЗИНЕЦЬ ОЛЕНА ГАВРИЛІВНА, завідувач кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права, кандидат історичних наук, доцент

Рецензент: ПУЗИРНИЙ ВЯЧЕСЛАВ ФЕОДОСІЙОВИЧ, професор кафедри трудового права, адміністративного права та процесу, доктор юридичних наук, професор

ЗМІСТ

ВСТУП	4
I ТЕМАТИЧНІ ПЛАНИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ (МОДУЛЬ II)	5
Тема 7 Право в системі соціально-нормативного регулювання	5
Тема 8 Норма права	16
Тема 9 Форми (джерела) права	20
Тема 10 Система права і система законодавства	28
Тема 11 Правові відносини	33
Тема 12 Реалізація норм права	37
Тема 13 Тлумачення норм права	41
Тема 14 Правомірна та протиправна поведінка. юридична відповідальність	47
Тема 15 Поняття та суть законності і правопорядку	55
Тема 16 Правосвідомість та правова культура	62
II ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДО ЕКЗАМЕНУ	69
III ОСНОВНА ЛІТЕРАТУРА	72

ВСТУП

Метою курсу «Теорія держави і права» є: глибоке усвідомлення студентами сутності, призначення і функцій держави і права, їх ролі і місця в системі правового регулювання; аналіз історії і розвитку держави і права, історичних традицій їх формування; критичне осмислення позитивного і негативного досвіду правового регулювання, юридичної діяльності, реалізації, застосування, тлумачення норм права; формування у студентів юридичного мислення, політичної правової культури, зацікавленості їх у поглибленні і розширенні правознавчого світогляду, патріотизму, національної самосвідомості тощо; набуття студентами навичок роботи з джерелами права, вміння користуватися ними у практичній діяльності.

У другому семестрі вивчається комплекс питань, що відносяться до характеристики права як особливого соціального регулятора суспільних відносин, механізму правового регулювання та його елементів. Вивчення теорії права являє певні труднощі. Адже її зміст складають поняття, вироблені юридичною наукою на основі узагальнення великого теоретичного і фактичного матеріалу, який ще не знайомий студентам, так як вивчається на наступних курсах.

Частина друга планів семінарських занять присвячена опануванню загальнотеоретичних питань правознавства і включає три змістовні модулі:

1. Загальне вчення про право;
2. Право як основний регулятор суспільних відносин;
3. Елементи системи правового регулювання;

Ці змістовні модулі охоплюють десять тем, за результатами вивчення яких проводиться підсумковий контроль.

I ТЕМАТИЧНІ ПЛАНИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ (МОДУЛЬ II)

Тема 7 Право в системі соціально-нормативного регулювання

1. Проблема праворозуміння у вітчизняній теорії права: історія та сучасність.
2. Поняття права: ознаки, зовнішні форми, функції.
3. Поняття і значення принципів права.
4. Правова система: поняття та структура, основні елементи.

Завдання для індивідуальної роботи

Питання для самоконтролю

1. Чим зумовлене те, що таке явище, як право, не має єдиного розуміння?
2. У чому складність інтегративного підходу до розуміння права?
3. В яких значеннях можна використовувати термін «право»?
4. Перелічіть ознаки юридичного права.
5. У чому полягає сутність такої ознаки права, як нормативність?
6. У чому виражається зв'язок права з державним примусом?
7. Як співвідносяться поняття «правова система» та «система права»?
8. Назвіть критерії об'єднання правових систем у правові сім'ї.
9. Що таке правова сім'я?
10. Охарактеризуйте романо-германську правову сім'ю.
11. Охарактеризуйте англосаксонську правову сім'ю.
12. Охарактеризуйте мусульманське право.
13. Назвіть джерела мусульманського права.

Теми рефератів

- Соціальна цінність і призначення права в суспільстві і державі.
- Синтезований підхід до праворозуміння як основна тенденція його розвитку в сучасній Україні.
- Національна правова система України та її місце серед правових систем сучасності.

Завдання для самостійної роботи

1. Самостійно опрацювати такі питання: Особливості регулювання суспільних відносин у первісному (додержавному) суспільстві. Форми існування права і правових норм у родовому суспільстві: правові звичаї і традиції, природно-правові норми і природні закони, міфологія права, «табу» і принцип таліону, договірне і зобов'язальне право тощо. Історія, основні причини і умови походження різних форм і видів права у додержавному суспільстві у різних народів: Стародавня Греція, Рим, Вавилон, Індія тощо. Причини виникнення права (економічні, соціальні, психологічні, культурні передумови виникнення права).

Основні причини і умови виникнення різноманітних підходів до розуміння права і його суті. Основні теорії (концепції) права: теологічна теорія права, природна теорія права; історична школа права; вузько нормативна або

юридично-позитивістська концепція права; соціологічні теорії права; психологічна теорія права; марксистська теорія права; інтегративний підхід. Вчення окремих філософів і юристів про суть і розуміння права. Три основних форми буття (існування) права: система писаного абстрактного права (нормативно-правові акти), система суспільної та індивідуальної правосвідомості і система конкретних правовідносин тощо.

Марксизм і право. Тенденції розвитку світової правової думки в сучасних умовах.

Загальносоціальні і спеціально-юридичні функції права. Функція регулювання, управлінська і охоронна функції.

Види і класифікація принципів права: загальні, галузеві, міжгалузеві та інші принципи права. Принцип «верховенства права» (або панування права), його зміст і соціальне призначення. Принципи правових інститутів.

Поняття і види соціальних цінностей. Цінність права та прав людини і громадянина для суспільства та окремої особи. Взаємозв'язок і взаємозалежність держави і права, права і економіки, права і політики, права і культури. Основні завдання та функції права і законодавства. Співвідношення категорій «право», «правова система» та «система права». Загальна характеристика основних правових систем сучасності.

2. Проаналізуйте представниками яких напрямків в праві є наступні юристи: Б.М. Чичерін, Б.О. Кістяківський, П.І. Новгородцев, Е.М. Трубецькой, М.М. Коркунов, Г.Ф. Шершеневич?

3. Складіть схему (термінологічну модель), яка б демонструвала розуміння права (різні типи розуміння права). Виділіть переваги і недоліки різних типів праворозуміння з точки зору юридичної практики.

4. На конкретних прикладах обґрунтуйте взаємозв'язок права і економіки, права і ідеології, права і державної влади.

5. Який тип правових систем характеризує наступні країни: Росія, Франція, Англія, США, Індія, Австрія, Японія, Пакістан.

6. Продовжити поповнення словника новими поняттями та термінами з теорії держави і права:

- праворозуміння
- позитивне (юридичне) право
- сутність права
- принципи права
- функції права
- структура права
- об'єктивне право
- суб'єктивне право
- матеріальне право
- процесуальне право
- публічне право
- приватне право
- предмет правового регулювання

- механізм правового регулювання
- правова система
- правова сім'я

Рекомендована література до теми семінару

1. Абдулаев М. И., Комаров С. А. Проблемы теории государства и права: Учебник. СПб.: Питер, 2003. - 397 с.
2. Авер'янов В.Б. Принципи верховенства права у сфері виконавчої влади: питання теорії та практики реалізації // Право України. - 2010.- №3. - С.72-79.
3. Актуальні проблеми юридичної науки. Ч. 1: Теорія держави і права. Історія політичних та правових вчень. Філософія права. Міжнародне право. Порівняльне правознавство [Текст]. - 2010. - 162 с.
4. Актуальні проблеми юридичної науки. Ч. 1: Теорія держави і права. Історія політичних та правових вчень. Філософія права. Міжнародне право. Порівняльне правознавство [Текст]. - 2011. - 146 с.
5. Актуальні проблеми юридичної науки. Ч. 1: Теорія держави і права. Історія політичних та правових вчень. Філософія права. Міжнародне право. Порівняльне правознавство [Текст]. - 2012. - 120 с.
6. Алексеев С. С. Восхождение к праву. Поиски и решения. - М.: НОРМА, 2002. - 608 с.
7. Алексеев С. С. Право на пороге нового тысячелетия. - М.: Статут, 2000. - 256 с.
8. Алексеев С. С. Право: азбука - теория - философия: опыт комплексного исследования. - М.: Статут, 1999. - 712 с.
9. Андриюшко І. Я. Правове мислення у різновидах правової діяльності: загальнотеоретичне дослідження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / І. Я. Андриюшко; кер. роботи В. В. Дудченко; Нац. ун.-т «Одеська юридична академія». – Одеса, 2015. – 20 с.
10. Антологія української юридичної думки. В 6 т. / Редк.: Ю.С. Шемшученко (голова) та ін. Т.1: Загальна теорія держави і права, філософія та енциклопедія права / Упорядники: В.Д.Бабкін, І.Б.Усенко, Н.М. – К.: Изд-во Михайлова В.А., 2002. – 335с.
11. Байтин М. И. Сущность права (Современное нормативное правопонимание на грани двух веков) Саратов: Изд-во СГАП, 2001. - 416 с.
12. Бандура О. Основні цінності права як система // Право України. – 2008. - №5. – С.14-19.
13. Берман Г. Дж Западная традиция права эпоха формирования / Г. Дж Берман; [пер. с англ. - 2-е изд.]. -М.: Изд-во МГУ: ИНФРА-М-НОРМА, 1998. – 624 с.
14. Бірюков Р. М. Національна правова система в умовах глобалізації (основні напрямки трансформації) [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Бірюков Руслан Миколайович ; Нац. ун.-т «Одес. юрид. акад.». - О., 2011. - 204 арк.
15. Бірюков Р. М. Національна правова система в умовах глобалізації (основні напрямки трансформації) [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук :

- 12.00.01 / Бірюков Руслан Миколайович ; Міжнар. гуманіт. ун-т. - О., 2011. - 20 с.
16. Боднар С.Б. Рівність як категорія філософії права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.12 / С.Б. Боднар; Львів. держ. ун-т внутр. справ. — Л., 2010. — 20 с.
17. Бочаров Д. Правова позиція як форма конкретизації принципів права («візуальна» інтерпретація) [Текст] / Д. Бочаров // Право України = Юридичний журнал : науково-практичне фахове видання. - 2017. - № 7. - С. 20-29.
18. Васянович О.А. Вплив основних постулатів ісламу на формування права мусульман // Держава і право. – Випуск 39. – С. 93-98.
19. Введение в Украинское право / Под общ. ред. С. В. Кивалова, Ю. Н. Оборотова. - О.: Юрид. л-ра, 2009. - 768 с.
20. Венгеров А. Б. Теория государства и права: Учебник для юридических вузов. М.: «Омега-Л», 2004. - 608 с.
21. Вишневский, А.Ф. Общая теория государства и права: Курс лекций / А.Ф.Вишневский, Н.А. Горбатов, В.А. Кучинский; Под общей ред. А.Ф.Вишневского.- Мн.: Тесей, 1998. - 576 с.
22. Вступ до теорії правових систем / За заг. ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко: Монографія. – К.: Юрид. думка, 2006. - 432 с.
23. Гапотій, В. Д. Теоретичні та практичні аспекти суверенітету народу, нації та держави : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень» / Гапотій Віктор Дмитрович ; Національний університет внутрішніх справ. – Харків, 2004. - 18 с.
24. Гришко О. М. Теорія держави і права [Текст] : практикум / О. М. Гришко, В. І. Риндюк, Ю. М. Рижук ; за заг. ред. д-ра політ. наук, проф. Ф. П. Шульженка ; Держ. вищ. навч. закл. «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана». - К. : КНЕУ, 2013. - 308 с.
25. Гуняк О. Я. Інтерес як критерії поділу права на приватне та публічне: загальнотеоретичний аспект [Текст] / А. Я. Гуняк // Київський університет права НАН України. Часопис Київського університету права : Український науково-теоретичний часопис. - 2016. - № 2. - С. 49-53.
26. Давид Р. Основные правовые системы современности / Пер. с франц. и вст. ст. В. А. Туманова. М.: Прогресс, 1988. - 496 с.
27. Давид Р., Жоффре-Спинози К. Основные правовые системы современности /Пер. с франц. В. А. Туманова. М.: Международные отношения, 1998. - 400 с.
28. Донченко О.П. Свобода як категорія права: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.12 / О.П. Донченко; Одес. нац. юрид. акад. - О., 2010. - 18 с.
29. Дудченко В. В. Традиція правового розвитку: плюралізм правових учень. - О.: Юрид. л-ра, 2006. - 304 с.
30. Дудченко В. В. Традиція правового плюралізму: західна та східна інтерпретація : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01 / В. В. Дудченко;

наук.консультант Ю.М. Оборотов; Нац. ун.-т «Одеська юридична академія».
– Одеса, 2007. – 35 с.

31. Дякович, О. В. Правова глобалістика (загальнотеоретичне дослідження) : автореф. дис. ... канд. юр. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / Дякович Олесья Вікторівна ; Національний університет «Львівська політехніка», Міністерства освіти і науки України. - Львів, 2015. – 23 с.
32. Дячишин, Я. В. Теоретико-методологічні аспекти формування правової системи суспільства : автореф. дис. канд. юр. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / Дячишин Ярина Валеріївна ; Національний університет «Львівська політехніка». Міністерства освіти і науки України. - Львів, 2014. – 25 с.
33. Захарчук С. Співвідношення права та моралі: історико-теоретичні аспекти // Підприємництво, господарство і право. – 2007. - №4. – С. 133-136.
34. Ильин И. А. Общее учение о праве и государстве. - М.: АСТ: ХРАНИТЕЛЬ, 2006. - 510 с.
35. Историческое и логическое в познании государства и права : [монография / А. И. Королев и др.] ; под ред. проф. А. И. Королева ; Ленингр. гос. ун-т им. А. А. Жданова. - Л. : Изд-во ЛГУ, 1988. - 156 с.
36. Казимирчук В.П. Право и методы его изучения. - М.: Юрид. лит., 1965. - 204 с.
37. Калинина Э.А. Общая теория государства и права: краткий элементарный учебный курс / Э.А. Калинина. - Мн.: Молодёжное научное общество, 2005. - 84 с.
38. Калиновський Ю.Ю. Правосвідомість українського суспільства як соціокультурний феномен: філософсько-правова рефлексія: автореф. дис. ... д-ра філософ. наук : 12.00.12 / Ю.Ю. Калиновський; Нац. юрид. акад. України ім. Я.Мудрого. - Х., 2010. - 36 с.
39. Кельзен Г. Чисте правознавство: 3 дод.: Проблема справедливості: Пер. з нім. - К.: Юніверс, 2004. - 496 с.
40. Керимов Д. А. Методология права. Предмет, функции, проблемы философии права. М.: Аванта +, 2000. - 560 с.
41. Кленнер Г. От права природы к природе права / Пер. с нем. / Под. ред Б. А. Куркина; Вступ. ст. Л. С. Мамута. М.: Прогресс, 1988. - 320 с.
42. Ковальський В. С. Охоронна функція права як соціальний правовий феномен : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01 / Ковальський Віктор Семенович ; Ін-т законодавства Верховної Ради України. - К., 2011. - 36 с.
43. Козлов В. А. Проблемы предмета и методологии общей теории права. - Л.: Изд-во Ленинград. ун-та, 1989. - 120 с.
44. Козловский А. А. Право как познания: Вступление в гносеологии права. - Черновцы: Рута, 1999. - 295 с.
45. Козюбра М. Актуальні дослідження принципу верховенства права [Текст] / М. Козюбра, А. Заєць // Право України = Юридичний журнал : науково-практичне фахове видання. - 2017. - № 8. - С. 215-218.

46. Козюбра М. Принципи права : методологічні підходи до розуміння природи та класифікації в умовах сучасних глобалізаційних трансформацій [Текст] / М. Козюбра // Право України = Юридичний журнал : науково-практичне фахове видання. - 2017. - № 11. - С. 142-164.
47. Колодій А. М. Принципи права України. - К.: Юрінком Інтер, 1998. - 208 с.
48. Комаров С.А. Общая теория государства и права: Учебник. 7-е изд. - СПб.: Питер, 2005. – 512 с.
49. Коркунов Н. М. Лекции по общей теории права / Предисловие д-ра юрид. наук, проф. И. Ю. Козлихина. СПб.: «Юридический центр Пресс», 2003. - 430 с.
50. Коробець К. Принципи права й авторитетність : міркування щодо нормативності [Текст] / К. Коробець // Право України = Юридичний журнал : науково-практичне фахове видання. - 2017. - № 7. - С. 9-19.
51. Коссе Д.Д. Правовий режим та механізм правового регулювання: ознаки та співвідношення // Держава і право. – Випуск 44. – С. 25-31.
52. Кофман Б. Я. Праворозуміння як основний фактор комунікаційної взаємодії людини з правом [Текст] / Б. Я. Кофман // Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Держава і право. Юридичні і політичні науки : Збірник наукових праць. - 2017. - Вип. 75. - С. 101-124.
53. Кравчук Н. В. Проблемы теории государства и права (опорные конспекты): Учеб. пособие. - М.: Тернограф, 2008. - 344 с.
54. Крестовская Н. Н., Матвеева Л. Г. Теория государства и права: Элементарный курс. - Х.: Одиссей, 2007. - 432 с.
55. Крижановський А. Ф. Правовий порядок суверенної України: становлення та тенденції розвитку (загальнотеоретичне дослідження) : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01 / А. Ф. Крижановський; кер. роботи Ю. М. Оборотов; Нац. ун.-т «Одеська юридична академія». – Одеса, 2009. – 40 с.
56. Кузнєцова Н. С. Сучасне приватне право України : вектори європейського розвитку [Текст] / Н. С. Кузнєцова, О. В. Кохановська // Вісник Національної академії правових наук України : Збірник наукових праць. - 2016. - № 3(86). - С. 49-55.
57. Лейст О.Э. Сущность права. Проблемы теории и философии права. - М.: ИКД «Зерцало«М», 2002. – 288 с.
58. Лихова С. Зміст значення соціальної функції кримінального права [Текст] / С. Лихова // Право України = Юридичний журнал : науково-практичне фахове видання. - 2017. - № 2. - С. 68-74.
59. Ллойд Д. Идея права. Репрессивное зло или социальная необходимость / Пер. с англ. М.А. Юмашева. М.Ю.Юмашев, науч. ред. Ю.М. Юмашев. - М.: «ЮГОНА», 2002. - 416 с.
60. Лопуха А. Д., Зельцер И. М. Обычное право: вопросы теории и современная практика. Новосибирск: Новосиб. гос. ун-т, 2002. - 250 с.
61. Лук'янова, Г. Ю. Комплементарно-цілісна концепція праворозуміння (аспекти загальної теорії) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних та правових учень» / Лук'янова Галина Юріївна ; Національний університет «Львівська

- політехніка», Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України. - Львів, 2013. – 21 с.
62. Лукашева Е. А. Общая теория права и многоаспектный анализ правовых явлений // Советское государство и право. - 1975. - № 4. - С. 23-33.
63. Лукич Р. Методология права / Р. Лукич. – М. : Прогресс, 1981. - 304 с.
64. Лук'янов Д. В. Теорія держави і права [Текст] : посіб. для підготов. до держ. іспитів / [Д. В. Лук'янов, С. П. Погребняк, Г. О. Христова] ; за заг. ред. О. В. Петришина. - Х. : Право, 2012. - 190 с.
65. Луспеник Д. Верховенство права – «новий» старий принцип цивільного судочинства : співвідношення із принципом законності [Текст] / Д. Луспеник // Право України = Юридичний журнал : науково-практичне фахове видання. - 2017. - № 8. - С. 9-20.
66. Львова О. Л. Біблійні витоки права у світлі сучасних тенденцій його розвитку [Текст] / О. Л. Львова // Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Держава і право. Юридичні і політичні науки : Збірник наукових праць. - 2017. - Вип. 77. - С. 15-29.
67. Макаренко Л. О. Правова система та правова культура : особливості взаємозв'язку [Текст] / Л. О. Макаренко // Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Держава і право. Юридичні і політичні науки : Збірник наукових праць. - 2017. - Вип. 77. - С. 30-41.
68. Малишев Б. В. Правова система (телеологічний вимір) [Текст] : монографія / Б. В. Малишев ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. - К. : Дакор, 2012. - 363 с.
69. Марксистско-ленинская общая теория государства и права: В 4 т. / Ред. В. М. Чхивадзе. Т. 3. Социалистическое право. М.: Юридическая литература, 1973. - 647 с.
70. Марченко М. Н. Проблемы общей теории государства и права: Учебник: в 2 т. - Т. 1. Государство. - М.: ТК Велби; Проспект, 2007. - 752 с.
71. Марченко М. Н. Проблемы общей теории государства и права: Учебник: в 2 т. - Т. 2. Право. - М.: ТК Велби; Проспект, 2007. - 656 с.
72. Марчук В. М. Теорія держави і права [Текст] : навч. посіб. / В. М. Марчук, О. В. Корольков ; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. - К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2012. - 415 с.
73. Марчук В. П. «Свободное право» в буржуазной юриспруденции (критика концепции Е. Эрлиха). Киев: Изд-во «Вища школа», 1977. - 167 с.
74. Марчук В.М., Ніколаєва Л.В. Нариси з теорії права: Навч. посіб. - К: Істина, 2001. – 304 с.
75. Методологічні проблеми правової науки. Матеріали міжнар. наук. конференції 13-14 грудня 2002 р. Харків / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Акад. прав, наук України [Упоряд. М. І. Панов, Ю. М. Грошевий]. - Х.: Право, 2003. - 426 с.
76. Міма І. В. Місце християнсько-правових традицій у трансформаційних процесах права [Текст] / І. В. Міма // Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Держава і право. Юридичні і політичні науки : Збірник наукових праць. - 2016. - Вип. 73. - С. 47-61.

77. Муромцев С. А. Определение и основное разделение права / Вступит, статья, комент. доктора юр. наук, проф. Ю. И. Гревцова. 2-е изд., доп. СПб.: Издательский Дом С.-Петербур. Гос. Ун-та, Изд-во юридического факультета СПбГУ, 2004. - 224 с.
78. праві [Текст] / В. Нагребельний, В. Дерезь // Право України = Юридичний журнал : науково-практичне фахове видання. - 2017. - № 1. - С. 158-163.
79. Національна правова система в умовах формування європейського правового простору [Текст] : зб. матеріалів Міжнар. юрид. наук.-практ. Інтернет-конф. : тези наук. доп., (м. Київ, 10 жовт. 2012 р.). - К. : [б. в.], 2012. - 315 с.
80. Неновски Н. Право и ценности / Вст. ст. и пер. с болг. В. М. Сафронова. М.: Прогресс, 1987. - 246 с.
81. Неновски Н. Преимственность в праве / Пер. с болг. В. М. Сафронова. М.: Юридическая литература, 1977. - 167 с.
82. Нерсесянц В. С. Общая теория права и государства : учеб. для вузов / В. С. Нерсесянц. - М. : Изд. группа НОРМА-ИНФРА-М, 1999. - 535 с.
83. Нерсесянц В. С. Право в системе социальной регуляции: (история и современность). М.: Знание, 1986. - 63 с.
84. Нерсесянц В. С. Право и закон: Из истории правовых учений. М.: Наука, 1983. - 366 с.
85. Нерсесянц В. С., Муромцев Г. И. и др. Право и культура. М.: Изд-во РУДН, 2002. - 423 с.
86. Новгородцев П. И. Историческая школа юристов. СПб.: «Лань» 1999.- 189 с.
87. Оборотов Ю. Н. Традиції та оновлення у правовій сфері: питання теорії (від пізнання до розуміння права): Монографія. - Одеса: Юрид. літ., 2002. - 280 с.
88. Общая теория права / [под общ. ред. А. С. Пиголкина. – 2-е изд., перераб. и доп.]. - М. : Изд. МГТУ им. Н. Э. Баумана, 2007. - 384 с.
89. Обычное право в России: проблемы теории, истории и практики. Ростов/н Д.: Изд-во СКАГС, 1999. - 368 с.
90. Оніщенко Н. М. Обізнаність в праві : деякі підходи до визначення [Текст] / Н. М. Оніщенко // Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Держава і право. Юридичні і політичні науки : Збірник наукових праць. - 2017. - Вип. 75. - С. 3-11.
91. Оніщенко Н.М. Плюралізм сучасного праворозуміння та визначень національних правових систем //Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 36. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького НАН України, 2007. - С. 3-8.
92. Павленко Ж. О. Правове знання як технологічний ресурс: логіко-методологічний аспект. - Харків, 2004. - 128 с.
93. Папаян Р. А. Христианские корни современного права. - М.: НОРМА, 2002. - 416 с.
94. Пастернак, В. М. Християнські засади позитивного права : теоретичні аспекти : автореф. дис. ... канд. юр. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / Пастернак Вікторія

- Миколаївна ; Національний університет «Львівська політехніка» Міністерства освіти і науки України. - Львів, 2013. – 21 с.
95. Пацурківський П. Алгебра верховенства права, або буттєвий устрій людського світу [Текст] / П. Пацурківський, Р. Гаврилюк // Право України = Юридичний журнал : науково-практичне фахове видання. - 2017. - № 3. - С. 112-125.
96. Пацурківський П., Гаврилюк Р. Спонтанність права: кроки за горизонт // Право України. - 2016. - №5. – С. 101 – 112.
97. Петражицкий Л. И. Теория права и государства в связи с теорией нравственности. СПб.: «Лань», 2000. - 608 с.
98. Петрова Л. В. Фундаментальні проблеми методології права: філософсько-правовий дискурс - Харків: Право, 1998. - 416 с.
99. Письменицький А.А. Теорія держави і права [Текст] : навч. посіб. / А. А. Письменицький, Д. В. Слинько, А. С. Спаський ; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. - Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2010. - 242 с.
100. Погребняк С. Л. Основоположні принципи права (змістовна характеристика): Монографія. - Х.: Право, 2008 - 240 с.
101. Погребняк С. Принципи пропорційності як загальний принцип права [Текст] / С. Погребняк // Право України = Юридичний журнал : науково-практичне фахове видання. - 2017. - № 7. - С. 39-46.
102. Поляков А. В. Общая теория права: Феноменологическо-коммуникативный подход: Курс лекций. 2-е изд., доп. СПб.: «Юридический центр Пресс», 2003. - 845 с.
103. Поляков А. В., Тимошина Е. В. Общая теория права: Учебник. - СПб.: Изд-во юрид. ф-та СПбГУ, 2005. - 472 с.
104. Правова система в умовах розвитку сучасної державно-правової дійсності: генезис та напрями вдосконалення [Текст] : зб. матеріалів юрид. наук.-практ. Інтернет-конф. : тези наук. доп., 15 груд. 2011 р. - К. : [б. в.], 2011. - 264 с.
105. Правова система України в умовах сучасних національних та міжнародних тенденцій розбудови державності [Текст] : монографія / [Оніщенко Н. М. та ін.] ; за заг. ред. проф., Засл. юриста України Ю. Л. Бошицького ; Київ. ун-т права Нац. акад. наук України. - К. : Кондор, 2012. – 614 с.
106. Правова система України: проблеми і тенденції розвитку [Текст] : матеріали наук.-практ. конф., м. Харків, 3 червня 2010 р. / Нац. акад. правових наук України [та ін.] ; редкол.: Ю. П. Битяк [та ін.]. - Х. : НДІ держ. буд-ва та місц. самоврядування, 2010. - 171 с.
107. Правова система України: становлення і перспективи розвитку [Текст] : зб. тез наук. доп. та повідомлень за матеріалами Міжвуз. студ. наук.-практ. конф., 26 квітня 2013 р., м. Полтава / Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», Полтав. юрид. ін-т ; [ред. кол.: О. П. Бушан та ін.]. - Х. : Точка, 2013. - 225 с.
108. Правові системи сучасності [Текст] : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / [Ю. С. Шемшученко та ін.] ; за ред. акад. НАН України Ю. С.

- Шемшученка ; Нац. акад. наук України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. - К. : Юридична думка, 2012. - 490 с.
109. Проблемы общей теории права и государства / Под ред. В. С. Нерсисянца. - М.: Норма - Инфра-М, 1999. - 832 с.
110. Проблемы теории государства и права / Под ред. М. Н. Марченко. - М.: Юристъ, 2001. - 656 с.
111. Розин В. М. Генезис права: Методологический и культурологический анализ. М.: NOTA VENE Медиа Трейд Компания, 2003. - 336 с.
112. Ролз Дж. Теорія справедливості / Пер. з англ. О.Мокровольський. - К.: Основа, 2001. - 822 с.
113. Сабо И. Основы теории права. / Пер. с венг. и вступ. ст. д.ю.н. В. А. Туманова. М.: Прогресс, 1974. - 270 с.
114. Сабо И. Социалистическое право / Пер. с венг. и вступ. ст. д.ю.н. В. А. Туманова. М.: Прогресс, 1964. - 396 с.
115. Сандеуар П. Введение в право. - М.: Интратэк-Р, 1994. - 324 с.
116. Словарь терминов по теории государства и права / Под общ. ред. Панова Н. И. - Изд. 2-е, доп. и испр. - Х.: Основа, 1997. - 180 с.
117. Сухонос В. В. Теория государства и права: Учебное пособие. - М.: Университетская книга, 2005. - 536 с.
118. Сырых В. М. Логические основания общей теории права : в 2 т. Т. 1. Элементный состав / В. М. Сырых. - М. : Юстицинфом, 2000. - 528 с.
119. Тарасишина О.М. Справедливість і толерантність у сучасному праві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / О. М. Тарасишина; кер. роботи Ю. М. Оборотов; Нац. ун.-т «Одеська юридична академія». – Одеса, 2008. – 19 с.
120. Теория государства и права / Под ред. Н. И. Матузова и А. В. Малько. - М.: Юристъ, 2004. - 512 с.
121. Теория государства и права: Учебник / Под ред. В.К. Бабаева - М.: Юристъ, 2003. - 592 с.
122. Теория государства и права. Учебник для юридических вузов и факультетов. Под ред. В.М. Корельского и В.Д. Перевалова – М.:Издательская группа ИНФРА•М – НОРМА, 1997. – 570 с.
123. Теория государства и права: Учебник для вузов / Под ред. М.М. Рассолова, В.О.Лучина, Б.С.Эбзеева. - М.: ЮНИТИ - ДАНА, Закон и право, 2000. - 640 с.
124. Теория права и государства: Учебник / Под ред. В. В. Лазарева. - М.: Право и закон, 2001. - 554 с.
125. Теорія держави і права [Текст] : навч. посіб. / [С. К. Бостан та ін.]. - К. : Академія, 2013. - 346 с.
126. Теорія держави і права [Текст] : навч. посіб. / О. М. Головка [та ін.] ; за заг. ред. І. М. Погрібного ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. - Х. : ХНУВС, 2010. - 277 с. - Бібліогр.: с. 273-276.
127. Теорія держави і права [Текст] : навч. посіб. / Херсон. юрид. ін-т Харк. нац. ун-ту внутр. справ ; [авт.-упоряд.: Пихтін М. П. та ін. ; за заг. ред. В. В. Галуцька]. - Херсон : Херсон. міськ. друк., 2011. - 262 с.

128. Теорія держави і права [Текст] : посіб. для підготов. до держ. іспитів / [Д. В. Лук'янов та ін.] ; за заг. ред. О. В. Петришина. - Х. : Право, 2013. - 202 с.
129. Тимошенко В. Лекція професора В. Тимошенко : «Вступ до курсу «функції права»» [Текст] / В. Тимошенко // Право України = Юридичний журнал : науково-практичне фахове видання. - 2017. - № 2. - С. 185-195.
130. Тихомиров О. Юриспруденції методологія // Міжнародна поліцейська енциклопедія: У 10 т. — Т. 1. — С. 1118-120.
131. Трубецкой Е. Н. Энциклопедия права. - СПб.: Лань, 1999. - 224 с.
132. Фуллер Лон Л. Мораль права: Пер. з англ. - К.: Сфера, 1999. - 232 с.
133. Харт Х. Л. А. Концепція права: Пер. з англ. - К.: Сфера, 1998. - 236 с.
134. Хаустова М. Г. Національна правова система за умов розбудови правової демократичної державності в Україні. - Х.: Право, 2008. - 160 с.
135. Хахуліна К. С. Теорія держави і права в схемах та визначеннях [Текст] : навч. посіб. / К. С. Хахуліна, В. А. Малига, І. В. Стаднік. - Донецьк : Донбас, 2011. - 340 с.
136. Хоменко О. В. Правові дефініції : сутнісні ознаки [Текст] / О. В. Хоменко // Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Держава і право. Юридичні і політичні науки : Збірник наукових праць. - 2017. - Вип. 75. - С. 42-46.
137. Циппеліус Р. Юридична методологія. Переклад, адаптація, приклади з права України і список термінів. - Роман Корнута. - К.: Вид-во „Реферат», 2004. - 176 с.
138. Черданцев А.Ф. Теория государства и права: Учебник для вузов. - М.: Юрайт - М, 2001. - 432 с.
139. Честнов И. Л. Актуальные проблемы государства и права. Эпистемология государства и права. - СПб., 2004. - 64 с.
140. Четвернин В. А. Введение в курс общей теории права и государства: Учебное пособие. - М.: Институт государства и права РАН, 2003. - 204 с.
141. Чистое учение о праве Ганса Кельзена к XIII конгрессу Международной ассоциации правовой и социальной философии (Токио, 1987) Сб. пер. Вып. 1. / Пер с нем. С. В. Лезова, Ю. С. Пивоварова. М., 1987. - 195 с.
142. Шестопалова Л. Теорія права та держави [Текст] : посібник / Людмила Шестопалова. - К. : Паливода А. В. [вид.], 2012. - 255 с.
143. Явич Л. С. Право и общественные отношения (Основные аспекты содержание и формы советского права). М.: Юридическая литература, 1971. - 152 с.
144. Явич Л. С. Право и социализм. М.: Юридическая литература, 1982. - 175 с.
145. Явич Л. С. Сущность права. Социально-философское понимание генезиса, развития функционирования юридической формы общественных отношений. Л.: Изд-во ЛГУ, 1985. - 207 с.
146. Якимов А. Ю. Статус субъекта права (теоретические вопросы) // Государство и право. - 2003. - № 4. - С. 5-10

Тема 8 Норма права

1. Соціальні норми: поняття, сутність, ознаки.
2. Норми права: поняття, основні ознаки, форма і зміст.
3. Структура норми права: гіпотеза, диспозиція та санкція, їх загальна характеристика.
4. Способи викладу (викладення) норм права в статтях нормативних актів.

Завдання для індивідуальної роботи

Питання для самоконтролю

1. Яким чином співвідносяться поняття «норма», «соціальна норма»?
2. Що таке техніко-юридичні норми?
3. Що регулюють технічні норми?
4. Перелічіть загальні характеристики соціальних норм.
5. Які бувають види соціальних норм?
6. Які з видів соціальних норм створені свідомо?
7. Чому норми права можуть мати політичний характер?
8. У чому полягає особливість механізму забезпечення реалізації норм релігії?
9. Назвіть спільні та відмінні риси норм моралі та норм права.
10. Назвіть спільні та відмінні риси корпоративних норм та норм права.
11. Охарактеризуйте ознаки норми права.
12. Яким чином співвідносяться поняття «право» та «норма права»?
13. За якими критеріями класифікуються норми права?
14. У чому відмінність відправних норм та норм-правил поведінки?
15. Яким чином логічна схема «якщо - то – інакше» втілилася у структурі норми права?
16. Дайте визначення структурним елементам норми права.
17. Назвіть види гіпотез.
18. Назвіть види диспозицій.
19. Назвіть види санкцій.
20. Як співвідносяться норма права та стаття нормативно-правового акта?

Теми рефератів

- Значення моралі в підвищенні правової культури та формування поваги до права.
- Норми права в системі соціальних норм.

Завдання для самостійної роботи

1. Самостійно опрацювати питання: Класифікація соціальних норм в залежності від різних критеріїв. Співвідношення норм права та інших соціальних норм (норм моралі, корпоративних норм, звичаїв). Єдність, відмінність, взаємодія.

Види і класифікація юридичних, звичаєвих, договірних, прецедентних, релігійних, моральних, соціальних норм права за різними критеріями (за

формами і видами права, за методами регулювання, за змістом, за структурою, за предметом правового регулювання, за функціями права, за суб'єктами правотворчості, за сферою дії в часі, просторі і колом суб'єктів тощо).

Поняття, суть і види гіпотез. Поняття, суть і види диспозицій. Поняття, суть і види санкцій. Структура інших норм права: норм-принципів, аксіом, презумпцій, фікцій, звичаєвих норм права, договірних норм, прецедентних норм.

2. Проілюструйте конкретними прикладами існуючу в теорії права класифікацію норм права. Підберіть по два приклади норм з чинного законодавства для кожного виду юридичних норм.

3. До якого виду (дозволяючі, забороняючі, уповноважуючі) відносяться такі норми Конституції України:

а) Ст. 24. «Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом»;

б) ч.5 ст.55 «Кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань»;

в) Ст. 104. «Новообраний Президент України вступає на пост не пізніше ніж через тридцять днів після офіційного оголошення результатів виборів, з моменту складення присяги народом на урочистому засіданні Верховної Ради України».

4. Підберіть з чинного законодавства приклади норм і поясніть їх структуру, спосіб викладу в статтях закону.

5. Продовжити поповнення словника новими поняттями та термінами з теорії держави і права:

- соціальні норми
- технічні норми
- норма права
- предмет правового регулювання
- матеріальна норма
- процесуальна норма
- метод правового регулювання
- імперативні
- диспозитивні
- заохочувальні
- рекомендаційні норми
- уповноважуючі
- зобов'язуючі
- забороняючі норми
- структура правової норми
- гіпотеза
- диспозиція
- санкція

Рекомендована література до теми семінару

1. Абдулаев М. И., Комаров С. А. Проблемы теории государства и права: Учебник. СПб.: Питер, 2003. - 397 с.
2. Антологія української юридичної думки. В 6 т. / Редк.: Ю.С. Шемшученко (голова) та ін. Т.1: Загальна теорія держави і права, філософія та енциклопедія права / Упорядники: В.Д.Бабкін, І.Б.Усенко, Н.М. – К.: Изд-во Михайлова В.А., 2002. – 335с.
3. Антошкіна В. Ретроспективний аналіз становлення та розвитку тлумачення правових норм крізь призму епох [Текст] / В. Антошкіна // Право України = Юридичний журнал : науково-практичне фахове видання. - 2017. - № 3. - С. 126-136.
4. Венгеров А. Б. Теория государства и права: Учебник для юридических вузов. М.: «Омега-Л», 2004. - 608 с.
5. Вишневский, А.Ф. Общая теория государства и права: Курс лекций / А.Ф.Вишневский, Н.А. Горбатов, В.А. Кучинский; Под общей ред. А.Ф.Вишневого.- Мн.: Тесей, 1998. - 576 с.
6. Гончаров, В. В. Офіційне тлумачення юридичних норм як засіб встановлення і трансформації їх змісту : автореф. дис. ... канд. юр. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / Гончаров Володимир Вікторович ; Національний університет «Львівська політехніка». - Львів, 2012. – 18 с.
7. Гришко О. М. Теорія держави і права [Текст] : практикум / О. М. Гришко, В. І. Риндюк, Ю. М. Рижук ; за заг. ред. д-ра політ. наук, проф. Ф. П. Шульженка ; Держ. вищ. навч. закл. «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана». - К. : КНЕУ, 2013. - 308 с.
8. Заморська Л.І. Відносно визначені норми права: поняття, структура, функції : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Л. І. Заморська; кер. роботи А. А. Козловський; Нац. ун.-т «Одеська юридична академія». – Одеса, 2009. – 19 с.
9. Кечекьян С. Ф. Норма права и правоотношения // Советское государство и право. 1955. - № 12. - С. 21-32.
10. Комаров С.А. Общая теория государства и права: Учебник. 7-е изд. - СПб.: Питер, 2005. – 512 с.
11. Коркунов Н. М. Лекции по общей теории права / Предисловие д-ра юрид. наук, проф. И. Ю. Козлихина. СПб.: «Юридический центр Пресс», 2003. - 430 с.
12. Кравчук Н. В. Проблемы теории государства и права (опорные конспекты): Учеб. пособие. - М.: Тернограф, 2008. - 344 с.
13. Крестовская Н. Н., Матвеева Л. Г. Теория государства и права: Элементарный курс. - Х.: Одиссей, 2007. - 432 с.
14. Марченко М. Н. Источники права: Учебное пособие. М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2005. - 760 с.
15. Марченко М. Н. Проблемы общей теории государства и права: Учебник: в 2 т. - Т. 1. Государство. - М.: ТК Велби; Проспект, 2007. - 752 с.

16. Марченко М. Н. Проблемы общей теории государства и права: Учебник: в 2 т. - Т. 2. Право. - М.: ТК Велби; Проспект, 2007. - 656 с.
17. Марчук В. М. Теорія держави і права [Текст] : навч. посіб. / В. М. Марчук, О. В. Корольков ; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. - К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2012. - 415 с.
18. Марчук В.М., Ніколаєва Л.В. Нариси з теорії права: Навч. посіб. - К: Істина, 2001. – 304 с.
19. Нерсесянц В. С. Общая теория права и государства : учеб. для вузов / В. С. Нерсесянц. - М. : Изд. группа НОРМА-ИНФРА-М, 1999. - 535 с.
20. Письменицький А.А. Теорія держави і права [Текст] : навч. посіб. / А. А. Письменицький, Д. В. Слинко, А. С. Спаський ; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. - Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2010. - 242 с.
21. Сидоренко М. Й. Теорія держави і права (курс лекцій) [Текст] : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / М. Й. Сидоренко. - К. : Ун-т «Україна», 2013. - 197 с.
22. Скакун О. Ф. Теорія права і держави [Текст] : підручник / О. Ф. Скакун ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. - К. : Правова єдність, 2011. - 520 с.
23. Словарь терминов по теории государства и права / Под общ. ред. Панова Н. И. - Изд. 2-е, доп. и испр. - Х.: Основа, 1997. - 180 с.
24. Сухонос В. В. Теория государства и права: Учебное пособие. - М.: Университетская книга, 2005. - 536 с.
25. Сырых В. М. Логические основания общей теории права : в 2 т. Т. 1. Элементный состав / В. М. Сырых. - М. : Юстицинфом, 2000. - 528 с.
26. Теория государства и права / Под ред. Н. И. Матузова и А. В. Малько. - М.: Юристъ, 2004. - 512 с.
27. Теория государства и права: Учебник / Под ред. В.К. Бабаева - М.: Юристъ, 2003. - 592 с.
28. Теория государства и права. Учебник для юридических вузов и факультетов. Под ред. В.М. Корельского и В.Д. Перевалова – М.:Издательская группа ИНФРА•М – НОРМА, 1997. – 570 с.
29. Теория государства и права: Учебник для вузов / Под ред. М.М. Рассолова, В.О.Лучина, Б.С.Эбзеева. - М.: ЮНИТИ - ДАНА, Закон и право, 2000. - 640 с.
30. Теория права и государства: Учебник / Под ред. В. В. Лазарева. - М.: Право и закон, 2001. - 554 с.
31. Теорія держави і права [Текст] : навч. посіб. / [С. К. Бостан та ін.]. - К. : Академія, 2013. - 346 с.
32. Теорія держави і права [Текст] : навч. посіб. / О. М. Головка [та ін.] ; за заг. ред. І. М. Погрібного ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. - Х. : ХНУВС, 2010. - 277 с. - Бібліогр.: с. 273-276.
33. Теорія держави і права [Текст] : навч. посіб. / Херсон. юрид. ін-т Харк. нац. ун-ту внутр. справ ; [авт.-упоряд.: Пихтін М. П. та ін. ; за заг. ред. В. В. Галуцька]. - Херсон : Херсон. міськ. друк., 2011. - 262 с.
34. Теорія держави і права [Текст] : посіб. для підготов. до держ. іспитів / [Д. В. Лук'янов та ін.] ; за заг. ред. О. В. Петришина. - Х. : Право, 2013. - 202 с.

35. Трубецкой Е. Н. Энциклопедия права. - СПб.: Лань, 1999. - 224 с.
36. Хахуліна К. С. Теорія держави і права в схемах та визначеннях [Текст] : навч. посіб. / К. С. Хахуліна, В. А. Малига, І. В. Стаднік. - Донецьк : Донбас, 2011. - 340 с.
37. Черданцев А.Ф. Теория государства и права: Учебник для вузов. - М.: Юрайт - М, 2001. - 432 с.
38. Четвернин В. А. Введение в курс общей теории права и государства: Учебное пособие. - М.: Институт государства и права РАН, 2003. - 204 с.

Тема 9 Форми (джерела) права

1. Поняття форми (джерела) права.
2. Загальна характеристика основних історичних форм права.
3. Нормативний акт – основне та найважливіше джерело сучасного права вітчизняної правової системи.
4. Поняття, суть і види підзаконних нормативних актів.
5. Поняття, принципи і функції правотворчості, її відмінність від законотворчості.
6. Юридична техніка та її значення для правотворчості. Нормотворча техніка як різновид юридичної техніки.

Завдання для індивідуальної роботи

Питання для самоконтролю

1. Яким чином розуміють категорії «форма права» та «джерело права» у юриспруденції?
2. Перелічіть види форм (джерел) права.
3. Дайте визначення нормативно-правового акта, назвіть його ознаки.
4. Перелічіть структурні елементи нормативного акта.
5. Що таке юридична сила нормативно-правового акта?
6. Що таке закон? Назвіть його характеристики.
7. З яких питань приймаються конституційні закони?
8. Перелічіть види законів.
9. З якими моментами закон пов'язує дію нормативно-правового акта у часі?
10. Що таке правотворчість?
11. Назвіть функції правотворчості.
12. Які види правотворчості виділяє теорія права?
13. З яких стадій складається правотворчість?

Теми рефератів

- Місце і роль закону в системі нормативних актів.
- Мова та стиль закону.

Завдання для самостійної роботи

1. Самостійно опрацювати такі питання: Різні підходи до розуміння джерел права. Співвідношення понять «форма» та «джерело» права. Джерела права в формально-юридичному аспекті. Особливості форм права в Україні та перспективи їх розвитку. Юридична сила форм права. Характеристика нормативно-правового акту та відмінність від інших правових актів (актів застосування та актів тлумачення), система нормативних актів. Поняття, суть, види і загальна характеристика законів. Конституційна юрисдикція і конституційність законів. Співвідношення правоутворення та правотворчості. Правотворчість та законотворчість. Законодавчий процес та його стадії. Засоби, правила та прийоми як елементи юридичної техніки. Нормотворча техніка: поняття, елементи, види. Законодавча техніка. Дія нормативних актів в часі, просторі та за колом осіб.

2. Аргументуйте відповідь на питання: «Які джерела впливають на формування сучасного українського права і юридичну практику?»

3. Чи має значення нормативно-правовий акт і правові звичаї в англосаксонській системі права, де основним джерелом права виступає юридичний прецедент. Змістовно аргументуйте свою відповідь використовуючи конкретні приклади з юридичної практики.

4. Який звичай є правовим, чим правовий звичай істотно відрізняється від народних звичаїв? Чи має значення правовий звичай для сучасної юридичної практики в Україні? В яких галузях права можливо і передбачено використання правових звичаїв?

5. Поясніть, що означає англійське прислів'я: «Суддя є рабом минулого і деспотом майбутнього».

6. Підберіть приклади нормативних договорів, які є джерелом права для української правової системи та обґрунтуйте їх значення для юридичної практики.

7. Продемонструйте у формі схеми класифікацію видів законів і підзаконних актів в Україні.

8. Продовжити поповнення словника новими поняттями та термінами з теорії держави і права:

- форма (джерело) права
- нормативно-правовий акт
- правовий звичай
- правовий прецедент
- нормативний договір
- правова доктрина
- загальні принципи права
- релігійні тексти
- юридична сила нормативно-правових актів
- закон
- підзаконний акт
- конституція
- конституційний закон

- кодекс
- звичайний закон
- поточний закон
- спеціальний закон
- надзвичайний закон
- органічний закон
- дія нормативно-правового акта
- зворотна дія закону
- переживання закону
- правотворчість
- правоутворення
- законотворчість

Рекомендована література до теми семінару

1. Абдулаев М. И., Комаров С. А. Проблемы теории государства и права: Учебник. СПб.: Питер, 2003. - 397 с.
2. Алексеев С. С. Восхождение к праву. Поиски и решения. - М.: НОРМА, 2002. - 608 с.
3. Алексеев С. С. Право на пороге нового тысячелетия. - М.: Статут, 2000. - 256 с.
4. Алексеев С. С. Право: азбука - теория - философия: опыт комплексного исследования. - М.: Статут, 1999. - 712 с.
5. Антологія української юридичної думки. В 6 т. / Редк.: Ю.С. Шемшученко (голова) та ін. Т.1: Загальна теорія держави і права, філософія та енциклопедія права / Упорядники: В.Д.Бабкін, І.Б.Усенко, Н.М. – К.: Изд-во Михайлова В.А., 2002. – 335с.
6. Бедрій М. М. Правовий звичай у первісному (додержавному) суспільстві: окремі акценти [Текст] / М. М. Бедрій // Київський університет права НАН України. Часопис Київського університету права : Український науково-теоретичний часопис. - 2016. - № 2. - С. 24-27.
7. Белкин А. А. Источники права и практическая юриспруденция // Ученые записки юридического факультета СПбГУЭиФ. Вып. 1 (11), 2004. - С. 87-100.
8. Белкин А. А. Обычаи и обыкновения в государственном праве // Правоведение 1998. - № 1. - С. 24-28.
9. Бобровник С.В., Богінич О.Л. Система законодавства України: Актуальні проблеми та перспективи розвитку. – К.: Наукова думка, 1994. – 123 с.
10. Васянович О.А. Вплив основних постулатів ісламу на формування права мусульман // Держава і право. – Випуск 39. – С. 93-98.
11. Введение в Украинское право / Под общ. ред. С. В. Кивалова, Ю. Н. Оборотова. - О.: Юрид. л-ра, 2009. - 768 с.
12. Венгеров А. Б. Теория государства и права: Учебник для юридических вузов. М.: «Омега-Л», 2004. - 608 с.

13. Вишнеvский, А.Ф. Общая теория государства и права: Курс лекций / А.Ф.Вишнеvский, Н.А. Горбатов, В.А. Кучинский; Под общей ред. А.Ф.Вишнеvского.- Мн.: Тесей, 1998. - 576 с.
14. Гарник Л. Л. Зупинення дії нормативно-правового акту (питання теорії та практики): автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Л. Л. Гарник; Інститут законодавства Верховної Ради України. - К., 2010. - 20 с.
15. Головатий С. Рішення Європейського суду з людських прав : «прецедентне право» чи прецедентна практика? [Текст] / С. Головатий // Право України = Юридичний журнал : науково-практичне фахове видання. - 2016. - № 10. - С. 70-80.
16. Головатий С. Так чим же на правду є «Конституція Пилипа Орлика»? // Право України. - 2016. - №1. – С. 113 – 129.
17. Головатий, С. Лекція доктора юридичних наук Сергія Головатого : «Розуміти людські права за Західною правничою традицією» [Текст] / С. Головатий // Право України = Юридичний журнал : науково-практичне фахове видання. - 2017. - № 4. - С. 126-141.
18. Гончаров, В. Ex tunc v. ex nunc : проблема дії в часі судових рішень прецедентного характеру у практиці Європейського суду з прав людини [Текст] / В. Гончаров // Право України = Юридичний журнал : науково-практичне фахове видання. - 2017. - № 4. - С. 76-85.
19. Губаева Т. В. Язык и право. Искусство владения словом в профессиональной юридической деятельности. М.: Норма. - 160 с.
20. Дженіс М., Кей Р., Бредлі Е. Європейське право у галузі прав людини. Джерела і практика застосування. К.: «АртЕк». 1997. - 584 с.
21. Дзюбенко О.Л. Юридична техніка відомчої нормотворчості в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / О.Л. Дзюбенко; Київ. нац. ун-т внутр. справ. - К., 2010. - 16 с.
22. Дума В.В. Правозастосовча діяльність та форми її здійснення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / В.В. Дума; Київ. нац. ун-т внутр. справ. - К., 2010. - 20 с.
23. Дякович О. В. Правова глобалістика (загальнотеоретичне дослідження) : автореф. дис. ... канд. юр. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / Дякович Олесь Вікторівна ; Національний університет «Львівська політехніка», Міністерства освіти і науки України. - Львів, 2015. – 23 с.
24. Загайнова С.К. Судебный прецедент: проблемы правоприменения. - М.: НОРМА, 2002. – 176 с.
25. Законодавство: проблеми ефективності. - К.: Наукова думка, 1995. – 229 с.
26. Зивс С. Л. Источники права. Монография, Москва, издат. «Наука», 1981 г. - 241 с.
27. Іванченко О. М. Співвідношення норм міжнародного і національного права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / О. М. Іванченко; кер. роботи В. В.Завальнюк; Нац. ун.-т «Одеська юридична академія». – Одеса, 2011. – 23 с.

28. Калинин А. Ю., Комаров С. А. Форма (источник) права как категория в теории государства и права // Правоведение. 2000. - № 6. - С. 3-10.
29. Калинина Э.А. Общая теория государства и права: краткий элементарный учебный курс / Э.А. Калинина. - Мн.: Молодёжное научное общество, 2005. - 84 с.
30. Кириченко О.М. Критерії класифікації органічних законів у системі джерел права України // Держава і право. – Випуск 39. – С. 103-109.
31. Козловский А. А. Право как познания: Вступление в гносеологии права. - Черновцы: Рута, 1999. - 295 с.
32. Козюбра М. Судова правотворчість : аномалія чи іманентна властивість правосуддя [Текст] / М. Козюбра // Право України = Юридичний журнал : науково-практичне фахове видання. - 2016. - № 10. - С. 38-48.
33. Коломоєць Т. Джерела адміністративного права : проблемні питання доктринального визначення, класифікації та системного аналізу [Текст] / Т. Коломоєць // Право України = Юридичний журнал : науково-практичне фахове видання. - 2017. - № 6. - С. 72-79.
34. Комаров С.А. Общая теория государства и права: Учебник. 7-е изд. - СПб.: Питер, 2005. – 512 с.
35. Конституція України: Наук.-практ. комент. / Ред. колегія: В. Я. Тацій, Ю. П. Битяк, Ю. М. Грошевий. - Х.: Право, 2003. - 808 с.
36. Коркунов Н. М. Лекции по общей теории права / Предисловие д-ра юрид. наук, проф. И. Ю. Козлихина. СПб.: «Юридический центр Пресс», 2003. - 430 с.
37. Крестовская Н. Н., Матвеева Л. Г. Теория государства и права: Элементарный курс. - Х.: Одиссей, 2007. - 432 с.
38. Крусян А. Конституція в науково-практичній парадигмі сучасного українського конституціоналізму (у контексті актуальних питань конституційних перетворень) // Право України. - 2016. - №6. – С. 70 – 78.
39. Кузнєцова Н. Еволюція поглядів на проблему судової правотворчості у європейській континентально-правовій доктрині [Текст] / Н. Кузнєцова // Право України = Юридичний журнал : науково-практичне фахове видання. - 2016. - № 10. - С. 28-37.
40. Кузьмін С.А., Карпенко Д.М.. Теорія держави та права в питаннях і відповідях [Текст] : посібник / С. А. Кузьмін, Д. М. Карпенко. - К. : Вид. Паливода А. В., 2010. - 128 с. - (Серія «Шпаргалка»). - Бібліогр.: с. 121-122.
41. Лозинська, І. В. Правотворчість у правовій державі : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних та правових учень» / Лозинська Ірина Володимирівна ; Національний університет «Львівська політехніка», Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України. - Львів, 2012. – 20 с.
42. Лопуха А. Д., Зельцер И. М. Обычное право: вопросы теории и современная практика. Новосибирск: Новосиб. гос. ун-т, 2002. - 250 с.
43. Лук'янов Д. В. Теорія держави і права [Текст] : посіб. для підготов. до держ. іспитів / [Д. В. Лук'янов, С. П. Погребняк, Г. О. Христова] ; за заг. ред. О. В. Петришина. - Х. : Право, 2012. - 190 с.

44. Львова О. Л. Біблійні витоки права у світлі сучасних тенденцій його розвитку [Текст] / О. Л. Львова // Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Держава і право. Юридичні і політичні науки : Збірник наукових праць. - 2017. - Вип. 77. - С. 15-29.
45. Мазурик, К. З. Закон та особливості його реалізації в Україні : автореф. дис. ... канд. юр. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / Мазурик Катерина Зіновіївна ; Національний університет «Львівська політехніка» Міністерства освіти і науки України. - Львів, 2013. – 19 с.
46. Майданик Р. Вчення про джерела цивільного права України [Текст] / Р. Майданик // Право України = Юридичний журнал : науково-практичне фахове видання. - 2017. - № 6. - С. 53-63.
47. Малишев Б. Судова правотворчість у контексті судової реформи в Україні [Текст] / Б. Малишев // Право України = Юридичний журнал : науково-практичне фахове видання. - 2017. - № 6. - С. 34-38.
48. Марксистско-ленинская общая теория государства и права: В 4 т. / Ред. В. М. Чхивадзе. Т. 3. Социалистическое право. М.: Юридическая литература, 1973. - 647 с.
49. Марченко М. Н. Источники права: Учебное пособие. М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2005. - 760 с.
50. Марченко М. Н. Проблемы общей теории государства и права: Учебник: в 2 т. - Т. 1. Государство. - М.: ТК Велби; Проспект, 2007. - 752 с.
51. Марченко М. Н. Проблемы общей теории государства и права: Учебник: в 2 т. - Т. 2. Право. - М.: ТК Велби; Проспект, 2007. - 656 с.
52. Марчук В. М. Теорія держави і права [Текст] : навч. посіб. / В. М. Марчук, О. В. Корольков ; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. - К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2012. - 415 с.
53. Місевич С. В. Джерела канонічного права (теоретико-правовий аналіз) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / С. В. Місевич; кер. роботи А. А. Козловський ; Нац. ун.-т «Одеська юридична академія». – Одеса, 2005. – 19 с.
54. Муромцев Г. И. Источники права в развивающихся странах Азии и Африки: система и влияние традиции. Монография. М.: Изд-во РУДН, 1987.- 152 с.
55. Муромцев Г. И. Юридическая техника (некоторые теоретические аспекты) // Правоведение. 2000. - № 1. - С. 9-20.
56. Нерсесянц В. С. Общая теория права и государства : учеб. для вузов / В. С. Нерсесянц. - М. : Изд. группа НОРМА-ИНФРА-М, 1999. - 535 с.
57. Нерсесянц В. С. Право и закон: Из истории правовых учений. М.: Наука, 1983. - 366 с.
58. Общая теория права / [под общ. ред. А. С. Пиголкина. – 2-е изд., перераб. и доп.]. - М. : Изд. МГТУ им. Н. Э. Баумана, 2007. - 384 с.
59. Онищук, І. І. Техніка юридичного письма в нормативно-правових актах : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / Онищук Ігор Ігорович ;

- Національний університет «Львівська політехніка», Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України. - Львів, 2012. – 21 с.
60. Оніщенко Н. До питання про категорію «джерело права» : ретроспективний аналіз, дискусії, сучасний погляд [Текст] / Н. Оніщенко // Право України = Юридичний журнал : науково-практичне фахове видання. - 2016. - № 10. - С. 56-63.
 61. Оніщенко Н. М. Сутність і зміст сучасної правотворчості у теоретико-методологічній та філософській інтерпретації [Текст] / Н. М. Оніщенко, Н. М. Пархоменко // Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Держава і право. Юридичні і політичні науки : Збірник наукових праць. - 2017. - Вип. 77. - С. 358-360.
 62. Панов М. Джерела кримінального права : поняття, види, правове значення [Текст] / М. Панов // Право України = Юридичний журнал : науково-практичне фахове видання. - 2017. - № 6. - С. 80-89.
 63. Папаян Р. А. Християнские корни современного права. - М.: НОРМА, 2002. - 416 с.
 64. Пархоменко Н. Концептуальні основи теорії джерел права [Текст] / Н. Пархоменко // Право України = Юридичний журнал : науково-практичне фахове видання. - 2017. - № 6. - С. 9-16.
 65. Пастернак, В. М. Християнські засади позитивного права : теоретичні аспекти : автореф. дис. ... канд. юр. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / Пастернак Вікторія Миколаївна ; Національний університет «Львівська політехніка» Міністерства освіти і науки України. - Львів, 2013. – 21 с.
 66. Петражицкий Л. И. Теория права и государства в связи с теорией нравственности. СПб.: «Лань», 2000. - 608 с.
 67. Петришин О. Судова практика як джерело права в Україні : проблеми теорії [Текст] / О. Петришин // Право України = Юридичний журнал : науково-практичне фахове видання. - 2016. - № 10. - С. 20-27.
 68. Письменицький А.А. Теорія держави і права [Текст] : навч. посіб. / А. А. Письменицький, Д. В. Слинько, А. С. Спаський ; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. - Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2010. - 242 с.
 69. Поляков А. В. Общая теория права: Феноменолого-коммуникативный подход: Курс лекций. 2-е изд., доп. СПб.: «Юридический центр Пресс», 2003. - 845 с.
 70. Проблемы общей теории права и государства / Под ред. В. С. Нерсесянца. - М.: Норма - Инфра-М, 1999. - 832 с.
 71. Проблемы теории государства и права / Под ред. М. Н. Марченко. - М.: Юрист, 2001. - 656 с.
 72. Протасов В. Н. Теория права и государства. Проблемы теории права и государства. - М.: Новый Юрист, 1999. - 240 с.
 73. Радейко, Р. І. Теоретико-правові засади формалізації права : автореф. дис. ... канд. юр. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / Радейко Роман Ігорович ; Національний

університет «Львівська політехніка», Міністерства освіти і науки України. - Львів, 2015. – 22 с.

74. Разумович Н. Н. Источники и форма права // Советское государство и право. 1988. - № 3. - С. 19-27.
75. Риндюк В. І. Проблеми законодавчої техніки в Україні: теорія та практика [Текст] : монографія / В. І. Риндюк ; Нац. акад. наук України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. - К. : Юридична думка, 2012. - 271 с.
76. Свечникова Л. Г. Понятие обычая в современной науке: подходы, традиции, проблемы (на материалах юридической и этнологической наук) // Государство и право. 1998. № 9. - С. 98-102.
77. Святоцький О. Судовий прецедент та судова практика : порівняльно-правовий аспект [Текст] / О. Святоцький // Право України = Юридичний журнал : науково-практичне фахове видання. - 2016. - № 10. - С. 64-69.
78. Скакун О. Ф. Теорія права і держави [Текст] : підручник / О. Ф. Скакун ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. - К. : Правова єдність, 2011. - 520 с.
79. Словарь терминов по теории государства и права / Под общ. ред. Панова Н. И. - Изд. 2-е, доп. и испр. - Х.: Основа, 1997. - 180 с.
80. Смирнова К. Джерела права Європейського Союзу : новітні тенденції розвитку [Текст] / К. Смирнова // Право України = Юридичний журнал : науково-практичне фахове видання. - 2017. - № 6. - С. 90-97.
81. Сухонос В. В. Теория государства и права: Учебное пособие. - М.: Университетская книга, 2005. - 536 с.
82. Теория государства и права: Учебник / Под ред. В.К. Бабаева - М.: Юрист, 2003. - 592 с.
83. Теория государства и права. Учебник для юридических вузов и факультетов. Под ред. В.М. Корельского и В.Д. Первалова – М.:Издательская группа ИНФРА•М – НОРМА, 1997. – 570 с.
84. Теория государства и права: Учебник для вузов / Под ред. М.М. Рассолова, В.О.Лучина, Б.С.Эбзеева. - М.: ЮНИТИ - ДАНА, Закон и право, 2000. - 640 с.
85. Теория права и государства: Учебник / Под ред. В. В. Лазарева. - М.: Право и закон, 2001. - 554 с.
86. Теорія держави і права [Текст] : навч. посіб. / [С. К. Бостан та ін.]. - К. : Академія, 2013. - 346 с.
87. Теорія держави і права [Текст] : навч. посіб. / О. М. Головка [та ін.] ; за заг. ред. І. М. Погрібного ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. - Х. : ХНУВС, 2010. - 277 с. - Бібліогр.: с. 273-276.
88. Теорія держави і права [Текст] : навч. посіб. / Херсон. юрид. ін-т Харк. нац. ун-ту внутр. справ ; [авт.-упоряд.: Пихтін М. П. та ін. ; за заг. ред. В. В. Галуцька]. - Херсон : Херсон. міськ. друк., 2011. - 262 с.
89. Теорія держави і права [Текст] : посіб. для підготов. до держ. іспитів / [Д. В. Лук'янов та ін.] ; за заг. ред. О. В. Петришина. - Х. : Право, 2013. - 202 с.
90. Теплюк М. До проблеми якості Закону України як джерел права [Текст] / М. Теплюк, О. Ющик // Право України = Юридичний журнал : науково-практичне фахове видання. - 2017. - № 6. - С. 17-26.

91. Тополевський Р. Система джерел права України : сучасний стан і перспективи розвитку [Текст] / Р. Тополевський // Право України = Юридичний журнал : науково-практичне фахове видання. - 2017. - № 6. - С. 27-33.
92. Хахуліна К. С. Теорія держави і права в схемах та визначеннях [Текст] : навч. посіб. / К. С. Хахуліна, В. А. Малига, І. В. Стаднік. - Донецьк : Донбас, 2011. - 340 с.
93. Черданцев А.Ф. Теория государства и права: Учебник для вузов. - М.: Юрайт - М, 2001. - 432 с.
94. Четвернин В. А. Введение в курс общей теории права и государства: Учебное пособие. - М.: Институт государства и права РАН, 2003. - 204 с.
95. Шебанов А. Ф. Форма советского права. М.,: Юридическая литература, 1968. - 215 с.
96. Шевчук С. Судова правотворчість: світовий досвід і перспективи в Україні. - К.: Реферат, 2007. - 640 с.
97. Шестопалова Л. Теорія права та держави [Текст] : посібник / Людмила Шестопалова. - К. : Паливода А. В. [вид.], 2012. - 255 с.

Тема 10 Система права і система законодавства

1. Поняття, основні ознаки та структура системи права.
2. Предмет і метод правового регулювання як основні критерії поділу системи права.
3. Загальна характеристика основних галузей права і законодавства.
4. Співвідношення і взаємозв'язок системи права і системи законодавства.
5. Поняття, суть і види систематизації законодавства України.

Завдання для індивідуальної роботи

Питання для самоконтролю

1. Що таке система права?
2. Чим відрізняється поняття «система права» від поняття «правова система»?
3. У чому полягає значення предмета та методу правового регулювання при розподілі права на галузі та інститути?
4. Як співвідносяться між собою норма права, інститут права та галузь права?
5. Перелічіть методи правового регулювання.
6. Які елементи входять до структури предмета правового регулювання?
7. Які елементи входять до методу правового регулювання?
8. Що таке система законодавства?
9. Як система законодавства співвідноситься з системою права?
10. У чому полягає необхідність систематизації законодавства?
11. Які існують види обліку нормативних актів?

12. У яких сферах правової діяльності ведеться облік нормативно-правових актів?
13. Що таке інкорпорація законодавства?
14. Для чого використовують таку форму систематизації, як консолідація?
15. Які бувають види кодифікації?
16. Дайте коротку характеристику кодифікаційним актам.
17. Чим відрізняються одна від одної такі форми систематизації законодавства, як кодифікація й інкорпорація?

Теми рефератів

- Місце і роль системи права в правовій системі держави і суспільства.
- Місце і роль міжнародного права у системі права України.
- Поняття і особливості державно-правової реформи в Україні.

Завдання для самостійної роботи

1. Самостійно опрацювати такі питання: Структура системи права (норми права, правові інститути, підгалузі права, галузі права, блоки галузей права). Основні форми (джерела) права у системі права держави. Поняття і суть законодавства держави.

Облік, інкорпорація та консолідація як форми систематизації нормативно-правових актів. Поняття і види інкорпорації законодавства. Поняття і види консолідації права і законодавства. Поняття і види кодифікації права і законодавства. Звід законів і збірники законодавства і права держави. Особливості систематизації і кодифікації права і законодавства України. Поняття юридичних колізій та їх види. Колізії в законодавстві, їх види. Способи зменшення колізійності законодавства.

2. На прикладі галузей українського права підберіть по п'ять прикладів: інститут права, підгалузь права і галузь права.

3. Дайте змістовне обґрунтування і покажіть взаємозв'язок таких понять: «правова система», «правове життя суспільства», «національна система права», «міжнародне право», «порівняльне правознавство», «правові системи сучасності».

4. Продовжити поповнення словника новими поняттями та термінами з теорії держави і права:

- система права
- галузь права
- інститут права
- підгалузь права
- систематизація законодавства
- облік
- кодифікація
- інкорпорація
- консолідація

- кодекс
- основи законодавства

Рекомендована література до теми семінару

1. Абдулаев М. И., Комаров С. А. Проблемы теории государства и права: Учебник. СПб.: Питер, 2003. - 397 с.
2. Антологія української юридичної думки. В 6 т. / Редк.: Ю.С. Шемшученко (голова) та ін. Т.1: Загальна теорія держави і права, філософія та енциклопедія права / Упорядники: В.Д.Бабкін, І.Б.Усенко, Н.М. – К.: Изд-во Михайлова В.А., 2002. – 335с.
3. Бобровник С.В., Богінич О.Л. Система законодавства України: Актуальні проблеми *та*перспективи розвитку. – К.: Наукова думка, 1994. – 123 с.
4. Введение в Украинское право / Под общ. ред. С. В. Кивалова, Ю. Н. Оборотова. - О.: Юрид. л-ра, 2009. - 768 с.
5. Венгеров А. Б. Теория государства и права: Учебник для юридических вузов. М.: «Омега-Л», 2004. - 608 с.
6. Вишневский, А.Ф. Общая теория государства и права: Курс лекций / А.Ф.Вишневский, Н.А. Горбатов, В.А. Кучинский; Под общей ред. А.Ф.Вишневого.- Мн.: Тесей, 1998. - 576 с.
7. Гетьман Є.А. Кодифікація законодавства України: поняття, особливості, види: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Є.А. Гетьман; Харк. нац. ун-т внутр. справ. - Х., 2010. - 20 с.
8. Дейнека К. О. Сутність кодифікації в правовій системі України [Текст] / К. О. Дейнека // Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Держава і право. Юридичні і політичні науки : Збірник наукових праць. - 2017. - Вип. 75. - С. 30-42.
9. Законодавство: проблеми ефективності. - К.: Наукова думка, 1995. – 229 с.
10. Каленіченко Л. І. Правозастосовні помилки працівників міліції та способи їх усунення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Каленіченко Лідія Іванівна ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. - Х., 2011. - 18 с.
11. Комаров С.А. Общая теория государства и права: Учебник. 7-е изд. - СПб.: Питер, 2005. – 512 с.
12. Конституція України: Наук.-практ. комент. / Ред. колегія: В. Я. Тацій, Ю. П. Битяк, Ю. М. Грошевий. - Х.: Право, 2003. - 808 с.
13. Коркунов Н. М. Лекции по общей теории права / Предисловие д-ра юрид. наук, проф. И. Ю. Козлихина. СПб.: «Юридический центр Пресс», 2003. - 430 с.
14. Кравчук Н. В. Проблемы теории государства и права (опорные конспекты): Учеб. пособие. - М.: Тернограф, 2008. - 344 с.
15. Крестовская Н. Н., Матвеева Л. Г. Теория государства и права: Элементарный курс. - Х.: Одиссей, 2007. - 432 с.
16. Кузьмін С.А., Карпенко Д.М.. Теорія держави та права в питаннях і відповідях [Текст] : посібник / С. А. Кузьмін, Д. М. Карпенко. - К. : Вид. Паливода А. В., 2010. - 128 с. - (Серія «Шпаргалка»). - Бібліогр.: с. 121-122.

17. Лук'янов Д. В. Теорія держави і права [Текст] : посіб. для підготов. до держ. іспитів / [Д. В. Лук'янов, С. П. Погребняк, Г. О. Христова] ; за заг. ред. О. В. Петришина. - Х. : Право, 2012. - 190 с.
18. Мазурик, К. З. Закон та особливості його реалізації в Україні : автореф. дис. ... канд. юр. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / Мазурик Катерина Зіновіївна ; Національний університет «Львівська політехніка» Міністерства освіти і науки України. - Львів, 2013. – 19 с.
19. Марченко М. Н. Проблемы общей теории государства и права: Учебник: в 2 т. - Т. 1. Государство. - М.: ТК Велби; Проспект, 2007. - 752 с.
20. Марченко М. Н. Проблемы общей теории государства и права: Учебник: в 2 т. - Т. 2. Право. - М.: ТК Велби; Проспект, 2007. - 656 с.
21. Марчук В. М. Теорія держави і права [Текст] : навч. посіб. / В. М. Марчук, О. В. Корольков ; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. - К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2012. - 415 с.
22. Марчук В.М., Ніколаєва Л.В. Нариси з теорії права: Навч. посіб. - К: Істина, 2001. – 304 с.
23. Методологічні проблеми правової науки. Матеріали міжнар. наук, конференції 13-14 грудня 2002 р. Харків / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Акад. прав, наук України [Упоряд. М. І. Панов, Ю. М. Грошевий]. - Х.: Право, 2003. - 426 с.
24. Миронюк, О. І. Реформування системи права України: теоретичний вимір : автореф. дис. ... канд. юр. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних та правових учень» / Миронюк Ольга Іванівна ; Національний університет «Львівська політехніка», Міністерства освіти і науки України. - Львів, 2015. – 20 с.
25. Нерсесянц В. С. Общая теория права и государства : учеб. для вузов / В. С. Нерсесянц. - М. : Изд. группа НОРМА-ИНФРА-М, 1999. - 535 с.
26. Нерсесянц В. С. Право в системе социальной регуляции: История и современность. - М.: Знание, 1986. - 64с.
27. Петришин О. Система права : загальнотеоретична характеристика [Текст] / О. Петришин, С. Погребняк // Право України = Юридичний журнал : науково-практичне фахове видання. - 2017. - № 5. - С. 9-17
28. Письменицький А.А. Теорія держави і права [Текст] : навч. посіб. / А. А. Письменицький, Д. В. Слинко, А. С. Спаський ; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. - Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2010. - 242 с.
29. Порівняльне правознавство [Текст] : підручник / [С. П. Погребняк та ін.] ; за заг. ред. акад. НАПрН України О. В. Петришина ; Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». - Х. : Право, 2012. - 271 с.
30. Порівняльне правознавство: досвід і проблеми викладання [Текст] : зб. наук. пр. і навч.-метод. матеріалів / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Укр. асоц. порівнял. правознав. ; [редкол.: Ю. С. Шемшученко та ін. ; упоряд. О. В. Кресін]. - К. : Ун-т Україна, 2011. - 287 с.

31. Проблемы общей теории права и государства / Под ред. В. С. Нерсисянца. - М.: Норма - Инфра-М, 1999. - 832 с.
32. Проблемы теории государства и права / Под ред. М. Н. Марченко. - М.: Юристъ, 2001. - 656 с.
33. Проблемы теории государства и права. Учебное пособие / Под ред. М.Н. Марченко. М.: «ПРОСПЕКТ», 1999. - 504 стр.
34. Святоцький О. Судовий прецедент та судова практика : порівняльно-правовий аспект [Текст] / О. Святоцький // Право України = Юридичний журнал : науково-практичне фахове видання. - 2016. - № 10. - С. 64-69.
35. Скакун О. Ф. Теорія права і держави [Текст] : підручник / О. Ф. Скакун ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. - К. : Правова єдність, 2011. - 520 с.
36. Словарь терминов по теории государства и права / Под общ. ред. Панова Н. И. - Изд. 2-е, доп. и испр. - Х.: Основа, 1997. - 180 с.
37. Сухонос В. В. Теория государства и права: Учебное пособие. - М.: Университетская книга, 2005. - 536 с.
38. Сырых В. М. Логические основания общей теории права : в 2 т. Т. 1. Элементный состав / В. М. Сырых. - М. : Юстицинфом, 2000. - 528 с.
39. Теория государства и права / Под ред. Н. И. Матузова и А. В. Малько. - М.: Юристъ, 2004. - 512 с.
40. Теория государства и права: Учебник / Под ред. В.К. Бабаева - М.: Юристъ, 2003. - 592 с.
41. Теория государства и права. Учебник для юридических вузов и факультетов. Под ред. В.М. Корельского и В.Д. Перевалова – М.:Издательская группа ИНФРА•М – НОРМА, 1997. – 570 с.
42. Теория государства и права: Учебник для вузов / Под ред. М.М. Рассолова, В.О.Лучина, Б.С.Эбзеева. - М.: ЮНИТИ - ДАНА, Закон и право, 2000. - 640 с.
43. Теория права и государства: Учебник / Под ред. В. В. Лазарева. - М.: Право и закон, 2001. - 554 с.
44. Теорія держави і права [Текст] : навч. посіб. / [С. К. Бостан та ін.]. - К. : Академія, 2013. - 346 с.
45. Теорія держави і права [Текст] : навч. посіб. / О. М. Головка [та ін.] ; за заг. ред. І. М. Погрібного ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. - Х. : ХНУВС, 2010. - 277 с. - Бібліогр.: с. 273-276.
46. Теорія держави і права [Текст] : навч. посіб. / Херсон. юрид. ін-т Харк. нац. ун-ту внутр. справ ; [авт.-упоряд.: Пихтін М. П. та ін. ; за заг. ред. В. В. Галуцька]. - Херсон : Херсон. міськ. друк., 2011. - 262 с.
47. Теорія держави і права [Текст] : посіб. для підготов. до держ. іспитів / [Д. В. Лук'янов та ін.] ; за заг. ред. О. В. Петришина. - Х. : Право, 2013. - 202 с.
48. Хахуліна К. С. Теорія держави і права в схемах та визначеннях [Текст] : навч. посіб. / К. С. Хахуліна, В. А. Малига, І. В. Стаднік. - Донецьк : Донбас, 2011. - 340 с.
49. Черданцев А.Ф. Теория государства и права: Учебник для вузов. - М.: Юрайт - М, 2001. - 432 с.

50. Четвернин В. А. Введение в курс общей теории права и государства: Учебное пособие. - М.: Институт государства и права РАН, 2003. - 204 с.

Тема 11 Правові відносини

1. Поняття і основні ознаки правовідносин.
2. Структура правовідносин: суб'єкти, об'єкти і зміст.
3. Підстави виникнення, зміни і припинення правовідносин: договори, угоди, контракти, правопорушення та інші юридичні факти.
4. Поняття правового регулювання суспільних відносин.
5. Презумпції в праві. Юридичні фікції.

Завдання для індивідуальної роботи

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте поняття «зміст правовідносин» та «склад правовідносин».
2. Які компоненти входять до структури суб'єктивного права та юридичного обов'язку?
3. Дайте визначення юридичної особи.
4. Охарактеризуйте компоненти правосуб'єктності.
5. Що таке юридичний факт?
6. За якими критеріями класифікуються юридичні факти?
7. Назвіть види правовідносин.
8. У чому виражаються соціальні та юридичні властивості правовідносин?
9. Як співвідносяться поняття «правовий вплив» та «правове регулювання»?
10. Перелічіть ознаки правового регулювання.
11. Як взаємопов'язані нормативне та індивідуальне правове регулювання?
12. Охарактеризуйте типи правового регулювання.
13. Які ви знаєте стадії процесу правового регулювання?
14. Що таке механізм правового регулювання?
15. Назвіть ознаки механізму правового регулювання.
16. Охарактеризуйте основні методи правового регулювання.
17. Що таке правова презумпція?

Теми рефератів

- Правовідносини як особливий різновид суспільних відносин.
- Місце і роль правовідносин у правовій системі держави.
- Правосуб'єктність держави і державної влади.

Завдання для самостійної роботи

1. Самостійно опрацювати такі питання: Правовідносини як одна із конкретних форм існування (буття) права. Передумови виникнення правовідносин. Взаємозв'язок норм права і правовідносин. Співвідношення системи права і правовідносин, правовідносин і правосвідомості. Види правовідносин за галузями права і законодавства, за змістом, за суб'єктами, за об'єктами, за формами права тощо.

Поняття суб'єктів правовідносин і їх види: громадяни, іноземці, юридичні особи, держави. Юридичні і соціальні властивості особи, які необхідні для вступу у правовідносини. Поняття правосуб'єктності: правоздатність, дієздатність, деліктоздатність громадян, юридичних осіб, держави тощо. Поняття, основні ознаки і види юридичних осіб. Об'єкти правовідносин: поняття, види і загальна характеристика. Фактичний і юридичний зміст правовідносин: законні або договірні права, свободи і обов'язки учасників правовідносин. Поняття, особливості і види юридичних фактів у різних галузях права і законодавства. Фактичний склад: поняття і суть.

Способи, методи та типи правового регулювання. Правовий режим. Види правового регулювання. Механізм правового регулювання суспільних відносин. Ефективність правового регулювання.

2. Продемонструйте графічну модель поняття «правовідносини».

3. Складіть, спираючись на статтю 1 Цивільного Кодексу України, схему «Відносини, що регулюються цивільним законодавством».

4. Використовуючи чинне законодавство підберіть по 5 прикладів таких юридичних фактів: абсолютні події, відносні події, юридичні акти, юридичні вчинки, злочини, адміністративні проступки, дисциплінарні проступки, цивільні правопорушення.

5. Підберіть десять прикладів з чинного законодавства України складних (що містять сукупність, склад) юридичних фактів.

6. Продовжити поповнення словника новими поняттями та термінами з теорії держави і права:

- правовідносини
- суб'єктивне право
- юридичний обов'язок
- зміст правовідносин
- склад правовідносин
- об'єкт правовідносин
- суб'єкт правовідносин
- фізична особа
- юридична особа
- юридичний факт
- правоздатність
- дієздатність
- деліктоздатність.

Рекомендована література до теми семінару

1. Абдулаев М. И., Комаров С. А. Проблемы теории государства и права: Учебник. СПб.: Питер, 2003. - 397 с.
2. Алексеев С. С. Восхождение к праву. Поиски и решения. - М.: НОРМА, 2002. - 608 с.
3. Алексеев С. С. Право на пороге нового тысячелетия. - М.: Статут, 2000. - 256 с.

4. Алексеев С. С. Право: азбука - теория - философия: опыт комплексного исследования. - М.: Статут, 1999. - 712 с.
5. Андрусак В. Г. Правозахисна функція сучасної держави (на прикладі інституту прокуратури): загальнотеоретичне дослідження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / В. Г. Андрусак; кер. роботи Х. Бехруз; Нац. ун.-т «Одеська юридична академія». – Одеса, 2015. – 20 с.
6. Антологія української юридичної думки. В 6 т. / Редк.: Ю.С. Шемшученко (голова) та ін. Т.1: Загальна теорія держави і права, філософія та енциклопедія права / Упорядники: В.Д.Бабкін, І.Б.Усенко, Н.М. – К.: Изд-во Михайлова В.А., 2002. – 335с.
7. Архипов С. И. Субъект права: теоретическое исследование. СПб.: «Юридический центр Пресс», 2004. - 469 с.
8. Введение в Украинское право / Под общ. ред. С. В. Кивалова, Ю. Н. Оборотова. - О.: Юрид. л-ра, 2009. - 768 с.
9. Венгеров А. Б. Теория государства и права: Учебник для юридических вузов. М.: «Омега-Л», 2004. - 608 с.
10. Вишневский, А.Ф. Общая теория государства и права: Курс лекций / А.Ф.Вишневский, Н.А. Горбатов, В.А. Кучинский; Под общей ред. А.Ф.Вишневого.- Мн.: Тесей, 1998. - 576 с.
11. Выготский Л. С., Лурия А. Р. Этюды по истории поведения. М.: Педагогика-Пресс, 1993. - 224 с.
12. Кечекьян С. Ф. Правоотношения в социалистическом обществе. М.: Изд-во АН СССР, 1958. - 187 с.
13. Комаров С.А. Общая теория государства и права: Учебник. 7-е изд. - СПб.: Питер, 2005. – 512 с.
14. Коркунов Н. М. Лекции по общей теории права / Предисловие д-ра юрид. наук, проф. И. Ю. Козлихина. СПб.: «Юридический центр Пресс», 2003. - 430 с.
15. Коструба А. Правозастосування - форма реалізації права : досвід феноменологічного аналізу (цивілістичний аспект) [Текст] / А. Коструба // Право України = Юридичний журнал : науково-практичне фахове видання. - 2016. - № 10. - С. 149-159.
16. Крестовская Н. Н., Матвеева Л. Г. Теория государства и права: Элементарный курс. - Х.: Одиссей, 2007. - 432 с.
17. Крижановський А. Ф. Правовий порядок суверенної України: становлення та тенденції розвитку (загальнотеоретичне дослідження) : автореф. дис. ... д-ра. юрид. наук : 12.00.01 / А. Ф. Крижановський; кер. роботи Ю. М. Оборотов; Нац. ун.-т «Одеська юридична академія». – Одеса, 2009. – 40 с.
18. Кудрявцев В. Н. Право и поведение. М.: Юридическая наука, 1976. - 191 с.
19. Кудрявцев В. Н. Правовое поведение: норма и патология. - М. : Наука, 1982. – 288 с.
20. Лук'янов Д. В. Теорія держави і права [Текст] : посіб. для підготов. до держ. іспитів / [Д. В. Лук'янов, С. П. Погребняк, Г. О. Христова] ; за заг. ред. О. В. Петришина. - Х. : Право, 2012. - 190 с.

21. Марченко М. Н. Проблемы общей теории государства и права: Учебник: в 2 т. - Т. 1. Государство. - М.: ТК Велби; Проспект, 2007. - 752 с.
22. Марченко М. Н. Проблемы общей теории государства и права: Учебник: в 2 т. - Т. 2. Право. - М.: ТК Велби; Проспект, 2007. - 656 с.
23. Марчук В. М. Теорія держави і права [Текст] : навч. посіб. / В. М. Марчук, О. В. Корольков ; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. - К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2012. - 415 с.
24. Нерсесянц В. С. Общая теория права и государства : учеб. для вузов / В. С. Нерсесянц. - М. : Изд. группа НОРМА-ИНФРА-М, 1999. - 535 с.
25. Общая теория права / [под общ. ред. А. С. Пиголкина. – 2-е изд., перераб. и доп.]. - М. : Изд. МГТУ им. Н. Э. Баумана, 2007. - 384 с.
26. Оксамытний В. В. Правомерное поведение личности / Оксамытний В.В.; Отв. ред.: Козюбра Н.И. - Киев: Наук. думка, 1985. - 175 с.
27. Орзих М. Ф. Личность и право / (По изд.: М.-К., 1975) Предисл. С. В. Кивалова; вступить. статья автора. - О.: Юрид. л-ра, 2005. - 312 с.
28. Павличенко О. В. Роль правових фікцій у тлумаченні правових норм [Текст] / О. В. Павличенко // Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Держава і право. Юридичні і політичні науки : Збірник наукових праць. - 2017. - Вип. 75. - С. 239-250.
29. Проблемы общей теории права и государства / Под ред. В. С. Нерсесянца. - М.: Норма - Инфра-М, 1999. - 832 с.
30. Проблемы теории государства и права / Под ред. М. Н. Марченко. - М.: Юристъ, 2001. - 656 с.
31. Семенюк О. Г. Актуалізація питання щодо суб'єкта злочину [Текст] / О. Г. Семенюк // Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Держава і право. Юридичні і політичні науки : Збірник наукових праць. - 2016. - Вип. 73. - С. 433-447.
32. Скакун О. Ф. Теорія права і держави [Текст] : підручник / О. Ф. Скакун ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. - К. : Правова єдність, 2011. - 520 с.
33. Сухонос В. В. Теория государства и права: Учебное пособие. - М.: Университетская книга, 2005. - 536 с.
34. Теория государства и права / Под ред. Н. И. Матузова и А. В. Малько. - М.: Юристъ, 2004. - 512 с.
35. Теория государства и права: Учебник / Под ред. В.К. Бабаева - М.: Юристъ, 2003. - 592 с.
36. Теория государства и права. Учебник для юридических вузов и факультетов. Под ред. В.М. Корельского и В.Д. Перевалова – М.:Издательская группа ИНФРА•М – НОРМА, 1997. – 570 с.
37. Теория государства и права: Учебник для вузов / Под ред. М.М. Рассолова, В.О.Лучина, Б.С.Эбзеева. - М.: ЮНИТИ - ДАНА, Закон и право, 2000. - 640 с.
38. Теория права и государства: Учебник / Под ред. В. В. Лазарева. - М.: Право и закон, 2001. - 554 с.
39. Теорія держави і права [Текст] : навч. посіб. / [С. К. Бостан та ін.]. - К. : Академія, 2013. - 346 с.

40. Теорія держави і права [Текст] : навч. посіб. / О. М. Головка [та ін.] ; за заг. ред. І. М. Погрібного ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. - Х. : ХНУВС, 2010. - 277 с. - Бібліогр.: с. 273-276.
41. Теорія держави і права [Текст] : навч. посіб. / Херсон. юрид. ін-т Харк. нац. ун-ту внутр. справ ; [авт.-упоряд.: Пихтін М. П. та ін. ; за заг. ред. В. В. Галунька]. - Херсон : Херсон. міськ. друк., 2011. - 262 с.
42. Теорія держави і права [Текст] : посіб. для підготов. до держ. іспитів / [Д. В. Лук'янов та ін.] ; за заг. ред. О. В. Петришина. - Х. : Право, 2013. - 202 с.
43. Хахуліна К. С. Теорія держави і права в схемах та визначеннях [Текст] : навч. посіб. / К. С. Хахуліна, В. А. Малига, І. В. Стаднік. - Донецьк : Донбас, 2011. - 340 с.
44. Черданцев А.Ф. Теория государства и права: Учебник для вузов. - М.: Юрайт - М, 2001. - 432 с.
45. Четвернин В. А. Введение в курс общей теории права и государства: Учебное пособие. - М.: Институт государства и права РАН, 2003. - 204 с.
46. Шестопалова Л. Теорія права та держави [Текст] : посібник / Людмила Шестопалова. - К. : Паливода А. В. [вид.], 2012. - 255 с.
47. Явич Л. С. Право и общественные отношения (Основные аспекты содержание и формы советского права). М.: Юридическая литература, 1971. - 152 с.

Тема 12 Реалізація норм права

1. Поняття та основні форми реалізації норм права.
2. Застосування норм права, як специфічна форма його реалізації.
3. Акт застосування: поняття, особливості, види.
4. Прогалини в системі права та законодавства у процесі застосування правових норм і їх усунення або подолання.

Завдання для індивідуальної роботи

Питання для самоконтролю

1. Що таке реалізація права?
2. Які бувають форми реалізації права?
3. Чому використання правових норм посадовцями та представниками державних органів має відмінності від використання права іншими особами?
4. Дайте визначення застосуванню права.
5. Хто може бути правозастосовцем?
6. Які випадки обумовлюють необхідність правозастосовної діяльності?
7. Дайте характеристику стадіям правозастосування.
8. Які вимоги до правильного правозастосування, як вони пов'язані з його принципами?
9. Що таке прогалини права, як їх долати?

Теми рефератів

- Відмінність правозастосовчих актів від нормативних.
- Юридичні колізії права і законодавства та шляхи їх подолання.

Завдання для самостійної роботи

1. Самостійно опрацювати питання: Поняття реалізації різних форм права і видів права. Суб'єкти реалізації норм права. Основні вимоги реалізації норм права. Застосування норм права та його місце в процесі їх реалізації, суб'єкти застосування норм права. Особливість застосування як форми реалізації. Поняття, основні ознаки, суть і визначення правозастосувальної діяльності. Поняття механізму (процесу) і основні стадії (або етапи) правозастосувальної діяльності. Основні загальні вимоги правозастосувальної діяльності: правомірність, конституційність, правозаконність, справедливість, обґрунтованість, доцільність, істинність і об'єктивність, раціональність, гуманізм тощо. Основні і факультативні процесуальні вимоги застосування правових норм, згідно із процесуальним правом та законодавством.

Теорія і практика прийняття рішень по конкретній юридичній справі. Індивідуально-правові акти (рішення): поняття, основні ознаки, суть. Відмінність індивідуально-правових актів по конкретній справі від нормативних та інтерпретаційних актів та інших правових і юридичних актів.

Застосування права і правових норм за аналогією закону і аналогією права. Юридична і фактична сила індивідуально-правових актів (рішень) і практика їх реалізації у державно-правовому житті країни.

2. Письмово складіть таблицю, яка відобразить характеристики актів застосування права, нормативно-правових актів та актів тлумачення права.

3. Наведіть по п'ять прикладів юридичних норм, що реалізуються в безпосередніх формах реалізації правових приписів - дотримання, виконання, використання.

4. Як Ви думаєте, в якій формі реалізації права можливе виникнення зловживання правом і дайте змістовне пояснення цього правового феномена на конкретних прикладах з юридичної практики.

5. Підберіть приклади з чинного законодавства України правових презумпцій і юридичних фікцій. Обґрунтуйте їх сутність, призначення в правовому регулюванні суспільних відносин.

6. Продовжити поповнення словника новими поняттями та термінами з теорії держави і права:

- реалізація норм права
- додержання норм права
- виконання норм права
- використання норм права
- застосування норм права
- стадії застосування норм права
- правозастосовний акт
- прогалини у законодавстві

- аналогія закону
- аналогія права.

Рекомендована література до теми семінару

1. Абдулаев М. И., Комаров С. А. Проблемы теории государства и права: Учебник. СПб.: Питер, 2003. - 397 с.
2. Андрусак В. Г. Правозахисна функція сучасної держави (на прикладі інституту прокуратури): загальнотеоретичне дослідження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / В. Г. Андрусак; кер. роботи Х. Бехруз; Нац. ун.-т «Одеська юридична академія». – Одеса, 2015. – 20 с.
3. Андрюшко І. Я. Правове мислення у різновидах правової діяльності: загальнотеоретичне дослідження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / І. Я. Андрюшко; кер. роботи В. В. Дудченко; Нац. ун.-т «Одеська юридична академія». – Одеса, 2015. – 20 с.
4. Антологія української юридичної думки. В 6 т. / Редк.: Ю.С. Шемшученко (голова) та ін. Т.1: Загальна теорія держави і права, філософія та енциклопедія права / Упорядники: В.Д.Бабкін, І.Б.Усенко, Н.М. – К.: Изд-во Михайлова В.А., 2002. – 335с.
5. Архипов С. И. Субъект права: теоретическое исследование. СПб.: «Юридический центр Пресс», 2004. - 469 с.
6. Бобрешов Є. Г. Судове правозастосування в Україні: проблеми теорії і практики : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Бобрешов Євген Геннадійович ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. - К., 2011. - 18 с.
7. Венгеров А. Б. Теория государства и права: Учебник для юридических вузов. М.: «Омега-Л», 2004. - 608 с.
8. Вишневский, А.Ф. Общая теория государства и права: Курс лекций / А.Ф.Вишневский, Н.А. Горбатов, В.А. Кучинский; Под общей ред. А.Ф.Вишневого.- Мн.: Тесей, 1998. - 576 с.
9. Каленіченко Л. І. Правозастосовні помилки працівників міліції та способи їх усунення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Каленіченко Лідія Іванівна ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. - Х., 2011. - 18 с.
10. Карташев В.И. Юридическая деятельность: понятие, структура, ценность / Карташов В.Н.; Под ред.: Матузов Н.И. - Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1989. - 218 с.
11. Комаров С.А. Общая теория государства и права: Учебник. 7-е изд. - СПб.: Питер, 2005. – 512 с.
12. Коркунов Н. М. Лекции по общей теории права / Предисловие д-ра юрид. наук, проф. И. Ю. Козлихина. СПб.: «Юридический центр Пресс», 2003. - 430 с.
13. Коструба А. Правозастосування - форма реалізації права : досвід феноменологічного аналізу (цивілістичний аспект) [Текст] / А. Коструба // Право України = Юридичний журнал : науково-практичне фахове видання. - 2016. - № 10. - С. 149-159.

14. Кравчук Н. В. Проблемы теории государства и права (опорные конспекты): Учеб. пособие. - М.: Тернограф, 2008. - 344 с.
15. Крестовская Н. Н., Матвеева Л. Г. Теория государства и права: Элементарный курс. - Х.: Одиссей, 2007. - 432 с.
16. Крук О. Проблемні питання реалізації демократичних прав і свобод людини // Право України. – 2007. - №5. – С.20-24.
17. Лук'янов Д. В. Теорія держави і права [Текст] : посіб. для підготов. до держ. іспитів / [Д. В. Лук'янов, С. П. Погребняк, Г. О. Христова] ; за заг. ред. О. В. Петришина. - Х. : Право, 2012. - 190 с.
18. Марченко М. Н. Проблемы общей теории государства и права: Учебник: в 2 т. - Т. 1. Государство. - М.: ТК Велби; Проспект, 2007. - 752 с.
19. Марченко М. Н. Проблемы общей теории государства и права: Учебник: в 2 т. - Т. 2. Право. - М.: ТК Велби; Проспект, 2007. - 656 с.
20. Марчук В. М. Теорія держави і права [Текст] : навч. посіб. / В. М. Марчук, О. В. Корольков ; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. - К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2012. - 415 с.
21. Марчук В.М., Ніколаєва Л.В. Нариси з теорії права: Навч. посіб. - К: Істина, 2001. – 304 с.
22. Нерсесянц В. С. Общая теория права и государства : учеб. для вузов / В. С. Нерсесянц. - М. : Изд. группа НОРМА-ИНФРА-М, 1999. - 535 с.
23. Общая теория права / [под общ. ред. А. С. Пиголкина. – 2-е изд., перераб. и доп.]. - М. : Изд. МГТУ им. Н. Э. Баумана, 2007. - 384 с.
24. Письменицький А.А. Теорія держави і права [Текст] : навч. посіб. / А. А. Письменицький, Д. В. Слинько, А. С. Спаський ; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. - Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2010. - 242 с.
25. Проблемы общей теории права и государства / Под ред. В. С. Нерсесянца. - М.: Норма - Инфра-М, 1999. - 832 с.
26. Проблемы теории государства и права / Под ред. М. Н. Марченко. - М.: Юристь, 2001. - 656 с.
27. Проблемы теории государства и права. Учебное пособие / Под ред. М.Н. Марченко. М.: «ПРОСПЕКТ», 1999. - 504 стр.
28. Скакун О. Ф. Теорія права і держави [Текст] : підручник / О. Ф. Скакун ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. - К. : Правова єдність, 2011. - 520 с.
29. Сухонос В. В. Теория государства и права: Учебное пособие. - М.: Университетская книга, 2005. - 536 с.
30. Тацій В. Я. Методологічні проблеми правової науки на етапі формування правової, демократичної, соціальної держави / В. Я. Тацій // Методологічні проблеми правової науки : матеріали міжнар. наук. конф. (м. Харків, 13-14 грудня 2002 р.). - Х., 2003. - С. 3-12.
31. Теория государства и права: Учебник / Под ред. В.К. Бабаева - М.: Юристь, 2003. - 592 с.
32. Теория государства и права. Учебник для юридических вузов и факультетов. Под ред. В.М. Корельского и В.Д. Первалова – М.:Издательская группа ИНФРА•М – НОРМА, 1997. – 570 с.

33. Теория государства и права: Учебник для вузов / Под ред. М.М. Рассолова, В.О. Лучина, Б.С.Эбзеева. - М.: ЮНИТИ - ДАНА, Закон и право, 2000. - 640 с.
34. Теория права и государства: Учебник / Под ред. В. В. Лазарева. - М.: Право и закон, 2001. - 554 с.
35. Теорія держави і права [Текст] : навч. посіб. / [С. К. Бостан та ін.]. - К. : Академія, 2013. - 346 с.
36. Теорія держави і права [Текст] : навч. посіб. / О. М. Головка [та ін.] ; за заг. ред. І. М. Погрібно́го ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. - Х. : ХНУВС, 2010. - 277 с. - Бібліогр.: с. 273-276.
37. Теорія держави і права [Текст] : навч. посіб. / Херсон. юрид. ін-т Харк. нац. ун-ту внутр. справ ; [авт.-упоряд.: Пихтін М. П. та ін. ; за заг. ред. В. В. Галунька]. - Херсон : Херсон. міськ. друк., 2011. - 262 с.
38. Теорія держави і права [Текст] : посіб. для підготов. до держ. іспитів / [Д. В. Лук'янов та ін.] ; за заг. ред. О. В. Петришина. - Х. : Право, 2013. - 202 с.
39. Хахуліна К. С. Теорія держави і права в схемах та визначеннях [Текст] : навч. посіб. / К. С. Хахуліна, В. А. Малига, І. В. Стаднік. - Донецьк : Донбас, 2011. - 340 с.
40. Черданцев А.Ф. Теория государства и права: Учебник для вузов. - М.: Юрайт - М, 2001. - 432 с.
41. Четвернин В. А. Введение в курс общей теории права и государства: Учебное пособие. - М.: Институт государства и права РАН, 2003. - 204 с.
42. Шестопалова Л. Теорія права та держави [Текст] : посібник / Людмила Шестопалова. - К. : Паливода А. В. [вид.], 2012. - 255 с.

Тема 13 Тлумачення норм права

1. Поняття, суть і види тлумачення норм права.
2. Поняття та види способів тлумачення норм права.
3. Акти тлумачення юридичних норм: поняття, особливості, види.

Завдання для індивідуальної роботи

Питання для самоконтролю

1. Чим обумовлена необхідність тлумачення норм права?
2. Які бувають способи тлумачення норм права?
3. Які бувають види тлумачення за обсягом?
4. Що таке принципи тлумачення?
5. Хто може бути суб'єктом тлумачення правових норм?
6. Які органи можуть бути суб'єктами офіційного тлумачення?
7. Що таке інтерпретаційний акт?
8. Перелічіть види інтерпретаційних актів.
9. Яку роль тлумачення права відіграє у правозастосовній практиці?

Теми рефератів

- Роль і значення Конституційного суду України в тлумаченні Конституції України та законів України.
- Місце і роль інтерпретаційних актів в системі права і законодавства держави і суспільства.

Завдання для самостійної роботи

1. Самостійно опрацювати такі питання: З'ясування та роз'яснення юридичних норм. Поняття і суть офіційного тлумачення норм права і законодавства (аутентичне, нормативне, казуальне, делеговане). Суб'єкти тлумачення: державні та недержавні організації, посадові особи, громадяни. Види тлумачення за суб'єктами. Офіційне і неофіційне та їх різновиди. Суб'єкти офіційного тлумачення норм права. Поняття і суть неофіційного тлумачення системи права і законодавства (доктринальне, професійне, непрофесійне, буденне тощо). Юридична сила офіційного і неофіційного тлумачення норм права. Тлумачення системи права і законодавства за обсягом: буквальне, розширене, обмежене. Види способів тлумачення норм права: історично-генетичний, логічний, системний, телеологічний (цільовий), граматичний, соціологічний, структурно-функціональний тощо. Значення актів офіційного тлумачення (інтерпретаційних актів). Поняття і основні ознаки та визначення інтерпретаційних актів тлумачення норм права. Відмінність інтерпретаційних актів від індивідуально-правових і нормативних або юридичних актів. Суб'єкти інтерпретаційних актів і їх юридична сила в системі права і законодавства. Дія (чинність) інтерпретаційних актів у часі, за територією (у просторі), за колом суб'єктів права і сферою діяльності. Проблеми використання інтерпретаційних актів у правозастосовній діяльності, навчально-методичній діяльності, правовій пропаганді і вихованні населення.

2. До якого виду юридичного тлумачення (казуальне, автентичне, нормативне, доктринальне, побутове) відносяться: а) рекомендація адвоката клієнту з питань спадкування; б) роз'яснення про податок на прибуток в інструкції; в) коментар науковців з питання залучення експертів до судових розслідувань; г) роз'яснення Судової колегії Верховного Суду щодо конкретної справи; д) роз'яснення, дане урядом з приводу прийнятої ним постанови.

3. Громадянин К. разом з громадянином Н. займалися в 1983 р скупкою та перепродажем валюти з метою наживи. Громадянин Н. був арештований в цьому ж році і притягнутий до кримінальної відповідальності за ст. 88 КК УРСР. Громадянин К. переховувався і був заарештований тільки в 1994 р, коли дана стаття взагалі була виключена з Кримінального кодексу (декриміналізовано). Слідчий заявив про те, що він має намір порушити кримінальну справу, так як в момент здійснення валютних операцій зазначена стаття діяла. Чи правомірна подібна заяву? Прокоментуйте її.

4. Які роз'яснення закону (вид тлумачення) вправі давати Верховний Суд?

5. Продовжити роботу над складанням словника основних понять та термінів з теорії держави і права:

- тлумачення норм права
- принципи тлумачення
- офіційне тлумачення
- неофіційне тлумачення
- нормативне тлумачення
- казуальне тлумачення
- автентичне тлумачення
- делеговане тлумачення
- акт тлумачення.

Рекомендована література до теми семінару

1. Абдулаев М. И., Комаров С. А. Проблемы теории государства и права: Учебник. СПб.: Питер, 2003. - 397 с.
2. Андриюшко І. Я. Правове мислення у різновидах правової діяльності: загальнотеоретичне дослідження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / І. Я. Андриюшко; кер. роботи В. В. Дудченко; Нац. ун.-т «Одеська юридична академія». – Одеса, 2015. – 20 с.
3. Антологія української юридичної думки. В 6 т. / Редк.: Ю.С. Шемшученко (голова) та ін. Т.1: Загальна теорія держави і права, філософія та енциклопедія права / Упорядники: В.Д.Бабкін, І.Б.Усенко, Н.М. – К.: Изд-во Михайлова В.А., 2002. – 335с.
4. Балинська О. М. Проблеми теорії держави і права : навч. посіб. / О. М. Балинська, Т. З. Гарасимів. – [вид 2-е, доп. і перероб.]. – Л. : Вид-во ЛьвДУВС, 2010. – 416 с.
5. Венгеров, А.Б. Теория государства и права: Учебник для юридических вузов / А.Б.Венгеров.- М.: Юриспруденция, 2000. - 528с.
6. Вишневский, А.Ф. Общая теория государства и права: Курс лекций / А.Ф.Вишневский, Н.А. Горбатов, В.А. Кучинский; Под общей ред. А.Ф.Вишневого.- Мн.: Тесей, 1998. - 576 с.
7. Власов Ю. Л. Проблеми тлумачення норм права : [монографія] / Ю. Л. Власов. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. – 180 с.
8. Власов Ю.Л. Проблеми тлумачення норм права: монографія / Ю.Л. Власов. – К.: Ін-т держ. і права ім. В.М. Корецького НАН України. – 2001. – 180 с.
9. Вопленко Н.Н. Официальное толкование норм права. М.: Юрид. лит., 1976. - 178 с.
10. Гончаров, В. В. Офіційне тлумачення юридичних норм як засіб встановлення і трансформації їх змісту : автореф. дис. ... канд. юр. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / Гончаров Володимир Вікторович ; Національний університет «Львівська політехніка». - Львів, 2012. – 18 с.

11. Гусарєв С. Д. Юридична діяльність: методологічні та теоретичні аспекти : [монографія] / С. Д. Гусарєв. – К. : Знання, 2005. – 375 с.
12. Дудченко В. В. Традиція правового плюралізму: західна та східна інтерпретація : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01 / В. В. Дудченко; наук.консультант Ю.М. Оборотов; Нац. ун.-т «Одеська юридична академія». – Одеса, 2007. – 35 с.
13. Дякович, О. В. Правова глобалістика (загальнотеоретичне дослідження) : автореф. дис. ... канд. юр. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / Дякович Олесь Вікторівна ; Національний університет «Львівська політехніка», Міністерства освіти і науки України. - Львів, 2015. – 23 с.
14. Загиней З.А. Кримінально-правова герменевтика: монографія / З.А. Загиней. – К.: Видав. дім «Ар- тЕк», 2015 – 380 с.
15. Капліна О. В. Правозастосовне тлумачення норм кримінально-процесуального права : [монографія] / О. В. Капліна. – Х. : Право, 2008. – 296 с.
16. Капліна О.В. Правозастосовне тлумачення су- дом норм кримінально-процесуального права: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.09 / О.В. Капліна; Нац. юрид. акад. Укр. ім. Я. Мудрого. – Х., 2009. – 478 с.
17. Кириченко О. М. Казуальне тлумачення норми права: аксіологічний аспект / О. М. Кириченко // Альманах права. Основоположні принципи права як його ціннісні виміри. Наук.-практ. юрид. журнал. Вип. 3. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2012. – С. 195 – 198.
18. Кириченко О.М. Казуальне тлумачення норми права: аксіологічний аспект / О.М. Кириченко // Альманах права. Науково-практичний юрид. журнал. – К., 2012. – Вип. 3. – С. 195–198.
19. Колоколов Я.Н. Аутентическое толкование правовых актов: поиск новых парадигм / Я.Н. Колоколов. – М.: Юрлитинформ, 2010. – 376 с.
20. Комаров С.А. Общая теория государства и права: Учебник. 7-е изд. - СПб.: Питер, 2005. – 512 с.
21. Коркунов Н. М. Лекции по общей теории права / Предисловие д-ра юрид. наук, проф. И. Ю. Козлихина. СПб.: «Юридический центр Пресс», 2003. - 430 с.
22. Коталейчук С. П. Теорія держави та права в запитаннях і відповідях : навч. посіб. / С. П. Коталейчук, П. Я. Пісной. – К. : КНТ, 2011. – 560 с.
23. Кравчук Н. В. Проблемы теории государства и права (опорные конспекты): Учеб. пособие. - М.: Тернограф, 2008. - 344 с.
24. Крестовская Н. Н., Матвеева Л. Г. Теория государства и права: Элементарный курс. - Х.: Одиссей, 2007. - 432 с.
25. Лейст О.Э. Сущность права. Проблемы теории и философии права. - М.: ИКД «Зерцало«М», 2002. – 288 с.
26. Мала енциклопедія теорії держави і права / [С. В. Бобровник, О. І. Чаплук, О. М. Мельник та ін.] ; за заг. ред. проф. Ю. Л. Бошицького. – К. : Кон. дор-Видавництво, 2012. – 368 с.

27. Малишев Б. В. Застосування норм права (теорія і практика) : навч. посіб. / Б. В. Малишев, О. В. Москалюк ; за заг. ред. Б. В. Малишева. – К. : Реферат, 2010. – 260 с.
28. Манукян А. Г. Толкование норм права: виды, система, пределы действия : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Артем Генрихович Манукян. – СПб., 2006. – 177 с.
29. Марченко М. Н. Проблемы общей теории государства и права: Учебник: в 2 т. - Т. 1. Государство. - М.: ТК Велби; Проспект, 2007. - 752 с.
30. Марченко М. Н. Проблемы общей теории государства и права: Учебник: в 2 т. - Т. 2. Право. - М.: ТК Велби; Проспект, 2007. - 656 с.
31. Марчук В. М. Теорія держави і права [Текст] : навч. посіб. / В. М. Марчук, О. В. Корольков ; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. - К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2012. - 415 с.
32. Марчук В.М., Ніколаєва Л.В. Нариси з теорії права: Навч. посіб. - К: Істина, 2001. – 304 с.
33. Михайлович Д. М. Толкование закона : [монография] / Д. М. Михайлович. – Х. : Изд-во Нац. ун- та внутр. дел, 2004. – 198 с.
34. Михайлович Д.М. Толкование закона: монография / Д.М. Михайлович. – Х.: Изд-во Нац. ун-та внутр. дел, 2004. – 198 с.
35. Міхеєва Т.П. Роль інституту конституційної юстиції в контексті принципу поділу влади (зарубіжний досвід) //Держава і право. – Випуск 32. – С. 136-142.
36. Настасяк І. Ю. Тлумачення правових норм : навч. посіб. / І. Ю. Настасяк. – Львів : ЛьвДУВС, 2009. – 336 с.
37. Нерсесянц В. С. Общая теория права и государства : учеб. для вузов / В. С. Нерсесянц. - М. : Изд. группа НОРМА-ИНФРА-М, 1999. - 535 с.
38. Нерсесянц В. С. Право в системе социальной регуляции: История и современность. - М.: Знание,1986. - 64с.
39. Общая теория права / [под общ. ред. А. С. Пиголкина. – 2-е изд., перераб. и доп.]. - М. : Изд. МГТУ им. Н. Э. Баумана, 2007. - 384 с.
40. Онищук, І. І. Техніка юридичного письма в нормативно-правових актах : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / Онищук Ігор Ігорович ; Національний університет «Львівська політехніка», Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України. - Львів, 2012. – 21 с.
41. Павличенко О. В. Роль правових фікцій у тлумаченні правових норм [Текст] / О. В. Павличенко // Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Держава і право. Юридичні і політичні науки : Збірник наукових праць. - 2017. - Вип. 75. - С. 239-250.
42. Петрушев В. А. О казуальном толковании права / В. А. Петрушев // Академический юридический журнал. – 2004. – № 4. – С. 4-8.
43. Пиголкин А. С. Толкование норм права // Общая теория права и государства: Учеб. / Под ред. В. В. Лазарева. – М.: Юристъ, 2007. – 575 с.

44. Письменицький А.А. Теорія держави і права [Текст] : навч. посіб. / А. А. Письменицький, Д. В. Слинько, А. С. Спаський ; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. - Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2010. - 242 с.
45. Проблемы теории государства и права / Под ред. М. Н. Марченко. - М.: Юристь, 2001. - 656 с.
46. Протасов В. Н. Теория права и государства. Проблемы теории права и государства. - М.: Новый Юрист, 1999. - 240 с.
47. Саміло Г. О. Проблеми тлумачення правових норм : [Електронний ресурс] : навч.-метод. посіб. / Г. О. Саміло – Електрон. дані. – Запоріжжя : ЗНТУ, 2017. – 1 електрон. опт. диск (DVD-ROM); 12 см. – Назва з тит. екрана.
48. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підруч. / О. Ф. Скакун ; пер. з рос. – Х. : Консум, 2006. – 656 с.
49. Скакун О. Ф. Теорія права і держави [Текст] : підручник / О. Ф. Скакун ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. - К. : Правова єдність, 2011. - 520 с.
50. Слинько Т.М. Правова природа окремої думки судді Конституційного Суду України / Т.М. Слинько, С.В. Ткаченко // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2011. – № 11. – С. 53–59.
51. Соцуру Л.В. Неофициальное толкование норм права: учеб. пособие / Л.В. Соцуру. – М.: Профобразование, 2000. – 112 с.
52. Спасибо-Фатєєва І.В. Доктринальне тлумачення / І.В. Спасибо-Фатєєва // Вісник Академії правових наук України. – 2005. – № 1 (40). – С. 14–25.
53. Сухонос В. В. Теория государства и права: Учебное пособие. - М.: Университетская книга, 2005. - 536 с.
54. Теория государства и права / Под ред. Н. И. Матузова и А. В. Малько. - М.: Юристь, 2004. - 512 с.
55. Теория государства и права: Учебник / Под ред. В.К. Бабаева - М.: Юристь, 2003. - 592 с.
56. Теория государства и права. Учебник для юридических вузов и факультетов. Под ред. В.М. Корельского и В.Д. Первалова – М.:Издательская группа ИНФРА•М – НОРМА, 1997. – 570 с.
57. Теория государства и права: Учебник для вузов / Под ред. М.М. Рассолова, В.О.Лучина, Б.С.Эбзеева. - М.: ЮНИТИ - ДАНА, Закон и право, 2000. - 640 с.
58. Теория права и государства: Учебник / Под ред. В. В. Лазарева. - М.: Право и закон, 2001. - 554 с.
59. Теорія держави і права [Текст] : навч. посіб. / [С. К. Бостан та ін.]. - К. : Академія, 2013. - 346 с.
60. Теорія держави і права [Текст] : навч. посіб. / О. М. Головка [та ін.] ; за заг. ред. І. М. Погрібного ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. - Х. : ХНУВС, 2010. - 277 с. - Бібліогр.: с. 273-276.
61. Теорія держави і права [Текст] : навч. посіб. / Херсон. юрид. ін-т Харк. нац. ун-ту внутр. справ ; [авт.-упоряд.: Пихтін М. П. та ін. ; за заг. ред. В. В. Галуцька]. - Херсон : Херсон. міськ. друк., 2011. - 262 с.
62. Теорія держави і права [Текст] : посіб. для підготов. до держ. іспитів / [Д. В. Лук'янов та ін.] ; за заг. ред. О. В. Петришина. - Х. : Право, 2013. - 202 с.

63. Теорія держави і права. Академічний курс : підруч. / [О. В. Зайчук, А. П. Заєць, В. С. Журавський та ін.] ; за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. – 2-е вид., перероб. і допов. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 688 с.
64. Годыка Ю. Н. Толкование Конституции и законов Украины: теория и практика : [монография] / Ю. Н. Годыка. – Х. : Факт, 2003. – 328 с.
65. Черданцев А.Ф. Теория государства и права: Учебник для вузов. - М.: Юрайт - М, 2001. - 432 с.
66. Четвернин В. А. Введение в курс общей теории права и государства: Учебное пособие. - М.: Институт государства и права РАН, 2003. - 204 с.
67. Шаповал В. Конституційний контроль в Україні : концепт та інститути [Текст] / В. Шаповал // Право України = Юридичний журнал : науково-практичне фахове видання. - 2016. - № 10. - С. 125-140.
68. Шестопалова Л. Теорія права та держави [Текст] : посібник / Людмила Шестопалова. - К. : Паливода А. В. [вид.], 2012. - 255 с.
69. Шмельова Г.Г. Короткий російсько-український та українсько-російський термінологічний словник: теорія держави і права / Г.Г. Шмельова. – С.: Таврія, 2012. – 67 с.

Тема 14 Правомірна та протиправна поведінка. юридична відповідальність

1. Поняття і суть правомірної поведінки особи.
2. Поняття, основні ознаки, класифікація правопорушень.
3. Основні причини та умови правопорушень.
4. Поняття, основні ознаки і принципи юридичної відповідальності громадян, юридичних осіб, органів державної влади.
5. Підстави юридичної відповідальності: склад правопорушення, причиновий зв'язок, деліктоспороможність (осудність, дієздатність) тощо. Обставини і підстави звільнення від юридичної відповідальності.

Завдання для індивідуальної роботи

Питання для самоконтролю

1. Що таке правова поведінка?
2. Що розуміють під соціальною значущістю правової поведінки?
3. З яких елементів складається правовий вчинок?
4. Чи завжди правомірна поведінка є соціально корисною?
5. Які бувають види правомірної поведінки?
6. Що таке зловживання правом?
7. З яких елементів складається склад правопорушення?
8. Які бувають форми вини?
9. З яких елементів складається об'єктивна сторона правопорушення?
10. У чому відмінність між злочинами та проступками?
11. Що таке юридична відповідальність?
12. Що таке перспективна (позитивна) юридична відповідальність, що є її антиподом?

13. Перелічіть цілі юридичної відповідальності.
14. Які ви знаєте принципи юридичної відповідальності? Дайте їм коротку характеристику.
15. Які бувають види юридичної відповідальності?
16. Чим відрізняються підстави настання юридичної відповідальності від підстав притягнення до юридичної відповідальності?
17. Що таке необхідна оборона?
18. Перелічіть стадії юридичної відповідальності.

Теми рефератів

- Кримінальний злочин як особливий вид правопорушень.
- Поняття і суть презумпції невинуватості як юридична гарантія законності і правопорядку, прав і свобод громадян.
- Співвідношення юридичної відповідальності, державного примусу та покарання.

Завдання для самостійної роботи

1. Самостійно опрацювати такі питання: Правомірна та законослухняна поведінка. Загальна характеристика окремих типів або видів правомірної поведінки особи: звичаєва, стереотипна, принципова (соціально-корисна), маргінальна, конформістська, ситуаційна, цілеспрямована, індивідуальна, групова, юридичної особи тощо.

Класифікація або види правопорушень за формами права і галузями права і законодавства. Склад правопорушення – суб'єкт, об'єкт, суб'єктивна сторона і об'єктивна сторона правопорушення. Поняття осудності і неосудності. Форми і види вини правопорушника. Поняття суспільної шкоди або соціальної небезпеки.

Соціальні і біологічно-генетичні, економічні і політичні причини і умови правопорушень. Основні державно-правові і громадські форми, засоби і методи ліквідації основних причин і умов правопорушень. Шляхи і засоби зниження кількості правопорушень.

Соціальна відповідальність та її види. Поняття, основні ознаки і принципи юридичної відповідальності громадян, юридичних осіб, органів державної влади. Місце юридичної відповідальності в системі соціальної відповідальності. Юридична відповідальність в позитивному та негативному розумінні. Види юридичної і правової відповідальності за галузями права і законодавства, за формами і видами права: конституційна, адміністративна, дисциплінарна, господарсько-правова, кримінальна, матеріальна і процесуальна, договірна, звичаєво-правова, міжнародно-правова тощо.

Підстави юридичної відповідальності: склад правопорушення (суб'єкт, об'єкт, суб'єктивна сторона, причинний зв'язок, деліктоспроможність (осудність, дієздатність) тощо. Основні стадії юридичної відповідальності підозрюваного, обвинуваченого, підсудного.

2. Завдання на складання логічного ряду: виключіть зайве поняття і назвіть поняття, що об'єднує перераховані терміни: маргінальна поведінка, конформістська поведінка, звичайна поведінка, соціально-активна поведінка, правопорушення.

3. Наведіть по п'ять прикладів юридичних норм, які передбачають конституційно-правову, адміністративно-правову, кримінально-правову, дисциплінарну, цивільно-правову відповідальність.

4. Самостійно виберіть п'ять статей з особливої частини Кримінального кодексу України і зробіть комплексний аналіз складу правопорушень передбачених цими статтями.

5. Водій автомобіля проїхав на червоне світло. Наведіть один приклад, коли за наслідки даного правопорушення водій нести відповідальність за нормами адміністративного права, і один приклад, коли за наслідки даного правопорушення водій нести відповідальність за нормами кримінального права.

6. Наведіть приклади цивільних, сімейних і адміністративних правовідносин. Які ознаки цих видів правовідносин покладено в основу наведених вами прикладів? Які існують юридичні способи розв'язання суперечностей, що виникають в даних правовідносинах?

7. Прочитайте текст і знайдіть хибне твердження. Сформулюйте правильне твердження. Обґрунтуйте свою позицію. «Юридична відповідальність - це застосування до винного заходів державного примусу за вчинене правопорушення. Сюди включається застосування заходів кримінального покарання за вчинений злочин, призначення штрафу за адміністративний проступок. Разом з тим відшкодування збитків через суд за заподіяну шкоду одним громадянином іншому видом юридичної відповідальності не є, оскільки в даному випадку мова йде про взаємовідносини приватних осіб».

8. К. вкрав мотоцикл у свого сусіда. Потім він попросив Б. взяти мотоцикл на зберігання, сказавши, що мотоцикл він купив в подарунок своєму батькові. Б. поставив мотоцикл у свій гараж. Через 2 дні співробітники поліції виявили мотоцикл в гаражі у Б.

Чи підлягає Б. кримінальній відповідальності? Відповідь обґрунтуйте.

9. Продовжити роботу над складанням словника основних понять та термінів з теорії держави і права:

- правова поведінка
- правомірна поведінка
- неправомірна поведінка
- правопорушення
- правовий вчинок
- склад правопорушення
- об'єкт
- об'єктивна сторона
- суб'єкт
- суб'єктивна сторона правопорушення

- злочин
- проступок (делікт)
- конституційний проступок
- цивільно-правове правопорушення
- адміністративно-правове правопорушення
- дисциплінарне правопорушення
- юридична відповідальність
- кримінальна відповідальність
- конституційна відповідальність
- цивільно-правова відповідальність
- адміністративна відповідальність
- дисциплінарна відповідальність.

Рекомендована література до теми семінару

1. Абдулаев М. И., Комаров С. А. Проблемы теории государства и права: Учебник. СПб.: Питер, 2003. - 397 с.
2. Александров Н.Г. Законность и правоотношения в советском обществе / Н.Г. Александров. – М. : Юриздат, 1955. – 176 с.
3. Білозьоров Є. Юридична відповідальність як передумови правомірної поведінки особи : теоретичні аспекти // Право України.- 2006.-№ 1.- С. 50 – 54.
4. Бондар Ю.М. Принцип верховенства права як умова правового закону // Права людини: історія та сучасність / Збірник матеріалів VI наукової конференції студентів та молодих учених факультету правознавства та міжнародних відносин УДУФМТ: 15 березня 2013 р. – К.: УДУФМТ, 2013. – с. 35-39.
5. Братусь С. Н. Юридическая ответственность и законность. (Очерки теории). М.: Юридическая литература, 1976. - 215 с.
6. Буткевич В. Фактори негативного впливу на ефективність реалізації прав людини в Україні // Право України. – 2009. - №4. – С.36-41.
7. Васецький В.Ю. Забезпечення прав та свобод людини і громадянина в демократичному суспільстві (на прикладі удосконалення інституту юридичної відповідальності) //Часопис Київського університету права. – 2009. - №2. – С.16-20.
8. Васецький В.Ю. Забезпечення прав та свобод людини шляхом удосконалення інституту юридичної відповідальності держави перед особою // Часопис Київського університету права. – 2009. - №3. – С.25-30.
9. Венгеров А. Б. Теория государства и права: Учебник для юридических вузов. М.: «Омега-Л», 2004. - 608 с.
10. Вишневский, А.Ф. Общая теория государства и права: Курс лекций / А.Ф.Вишневский, Н.А. Горбатов, В.А. Кучинский; Под общей ред. А.Ф.Вишневого.- Мн.: Тесей, 1998. - 576 с.
11. Волков А.В. Принцип недопустимости злоупотребления гражданскими правами в законодательстве и судебной практике (анализ более 250

- судебных дел о злоупотреблении правом) / А.В. Волков. – М. : Волтерс Клувер, 2010. – 960 с.
12. Волков А.В. Теория концепции «злоупотребление гражданскими правами» / А.В. Волков. – Волгоград : Станица-2, 2007. – 352 с.
 13. Габоев А. Б. Права и свободы человека и гражданина - важнейший составляющий элемент при осуществлении государственной национальной политики // Государство и право. 2005. № 1. - С. 122-125.
 14. Донченко О.П. Свобода як категорія права: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.12 / О.П. Донченко; Одес. нац. юрид. акад. - О., 2010. - 18 с.
 15. Егоров Н.Д. О понятии субъективного права / Н.Д. Егоров // Правосубъектность по гражданскому и хозяйственному праву. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1983. – 197 с.
 16. Завальний А.М. Доктринальний підхід до структури юридичного обов'язку / А.М. Завальний // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. – 2009. – Спец. Випуск № 3. – С. 24–29.
 17. Ильин И. А. О сущности правосознания // Ильин И. А. Сочинения. В 10 т./ Сост., вст. ст. и коммент. Ю. Т. Лисицы. Т. 4. М.: Русская книга, 1993-1994. - 620 с.
 18. Каленіченко Л. І. Правозастосовні помилки працівників міліції та способи їх усунення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Каленіченко Лідія Іванівна ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. - Х., 2011. - 18 с.
 19. Карпачова Н. Міжнародні стандарти у галузі прав і свобод людини та проблеми їх реалізації в Україні //Право України. – 2009. - №4. – С.4-21.
 20. Карпачова Н. Сучасні виклики правам і свободам людини //Право України. – 2008. - №6. – С.4-8.
 21. Карташев В.И. Юридическая деятельность: понятие, структура, ценность / Карташов В.Н.; Под ред.: Матузов Н.И. - Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1989. - 218 с.
 22. Ковлер А. И. Антропология права: Учебник для вузов. М.: «Норма», 2002. - 480 с.
 23. Комаров С.А. Общая теория государства и права: Учебник. 7-е изд. - СПб.: Питер, 2005. – 512 с.
 24. Кондрат С.С. Правомірна поведінка та правопорядок : взаємозв'язок та взаємозумовленість // Держава і право : зб. наук, праць.- 2006.- Вип.31.- С. 35-38.
 25. Кондрат С.С. Юридично значуща поведінка: основні концепції та підходи до вивчення // Держава і право : зб. наук, праць.- 2005.- Вип. 30.-С 73-77.
 26. Коркунов Н. М. Лекции по общей теории права / Предисловие д-ра юрид. наук, проф. И. Ю. Козлихина. СПб.: «Юридический центр Пресс», 2003. - 430 с.
 27. Коталейчук С.П. Теорія держави та права в запитаннях і відповідях : Навч. посіб. / С.П. Коталейчук, П.Я. Пісной. - К. : КНТ, 2011. - 560 с.

28. Краснов М. А. Ответственность в системе народного представительства (методологические подходы) / Краснов М. А. – М. : Ин-т государства и права, 1999. – 55 с.
29. Красовська В. Г. Ефективність дії правових стимулів та обмежень у механізмі правового регулювання / В. Г. Красовська // Право України. – 2010. – № 6. – С. 182–188.
30. Крусс В.И. Злоупотребление правом : [учеб. пособие] / В.И. Крусс. – М. : Норма, 2010. – 176 с.
31. Кудрявцев В. Н. Право и поведение. М.: Юридическая наука, 1976. - 191 с.
32. Кудрявцев В. Н. Правовое поведение: норма и патология. - М. : Наука, 1982. – 288 с.
33. Липинский Д. А. Проблемы юридической ответственности / под. ред. Р. Л. Хачатурова. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2003. – 385 с.
34. Лихова С. Зміст значення соціальної функції кримінального права [Текст] / С. Лихова // Право України = Юридичний журнал : науково-практичне фахове видання. - 2017. - № 2. - С. 68-74.
35. Ллойд Д. Идея права. Репрессивное зло или социальная необходимость / Пер. с англ. М.А. Юмашева. М.Ю.Юмашев, науч. ред. Ю.М. Юмашев. - М.: «ЮГОНА», 2002. - 416 с.
36. Лук'янов Д. В. Теорія держави і права [Текст] : посіб. для підготов. до держ. іспитів / [Д. В. Лук'янов, С. П. Погребняк, Г. О. Христова] ; за заг. ред. О. В. Петришина. - Х. : Право, 2012. - 190 с.
37. Малейн Н. С. Правонарушение: понятие, причины, ответственность. - М.: Юрид. лит., 1985. - 182 с.
38. Малиновский А.А. Злоупотребление правами налогоплательщика: сравнительно-правовые аспекты / А.А. Малиновский // Вестник МГИМО. – 2013. – № 2 (29). – С. 156–161.
39. Мальцев В. В. Социальная ответственность, уголовное право и уголовная ответственность / В. В. Мальцев // Правоведение. – 2000. – № 6. – С. 152–169.
40. Марченко М. Н. Проблемы общей теории государства и права: Учебник: в 2 т. - Т. 1. Государство. - М.: ТК Велби; Проспект, 2007. - 752 с.
41. Марченко М. Н. Проблемы общей теории государства и права: Учебник: в 2 т. - Т. 2. Право. - М.: ТК Велби; Проспект, 2007. - 656 с.
42. Марчук В. М. Теорія держави і права [Текст] : навч. посіб. / В. М. Марчук, О. В. Корольков ; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. - К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2012. - 415 с.
43. Матузов Н. И. Социалистическая демократия как единство прав, обязанностей и ответственности личности / Н. И. Матузов // Советское государство и право. – 1977. – № 11. – С. 143–195.
44. Матузов Н.И. Личность. Права. Демократия: теоретические проблемы субъективного права / Н.И. Матузов. – Саратов : Изд. Саратовского ун-та, 1972. – 290 с.
45. Навроцький В. Правова визначеність і забезпечення її реалізації у кримінальному праві України [Текст] / В. Навроцький // Право України =

- Юридичний журнал : науково-практичне фахове видання. - 2017. - № 2. - С. 59-67.
46. Нерсесянц В. С. Общая теория права и государства : учеб. для вузов / В. С. Нерсесянц. - М. : Изд. группа НОРМА-ИНФРА-М, 1999. - 535 с.
 47. Нерсесянц В. С. Право в системе социальной регуляции: (история и современность). М.: Знание, 1986. - 63 с.
 48. Нерсесянц В. С. Право и закон: Из истории правовых учений. М.: Наука, 1983. - 366 с.
 49. Нерсесянц В. С., Муромцев Г. И. и др. Право и культура. М.: Изд-во РУДН, 2002. - 423 с.
 50. Ободовський О. Про призначення покарання неповнолітнім (на прикладі призначення покарання за крадіжку без обтяжуючих ознак) [Текст] / О. Ободовський // Право України = Юридичний журнал : науково-практичне фахове видання. - 2017. - № 7. - С. 139-148.
 51. Общая теория права / [под общ. ред. А. С. Пиголкина. – 2-е изд., перераб. и доп.]. - М. : Изд. МГТУ им. Н. Э. Баумана, 2007. - 384 с.
 52. Оксамытний В. В. Правомерное поведение личности / Оксамытний В.В.; Отв. ред.: Козюбра Н.И. - Киев: Наук. думка, 1985. - 175 с.
 53. Оніщенко Н. М. Обізнаність в праві : деякі підходи до визначення [Текст] / Н. М. Оніщенко // Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Держава і право. Юридичні і політичні науки : Збірник наукових праць. - 2017. - Вип. 75. - С. 3-11.
 54. Орзих М. Ф. Личность и право / (По изд.: М.-К., 1975) Предисл. С. В. Кивалова; вступит. статья автора. - О.: Юрид. л-ра, 2005. - 312 с.
 55. Панкевич О. З. Підстави обмежування прав людини : філософсько-правовий аспекти [Текст] / О. З. Панкевич // Вісник Національної академії правових наук України : Збірник наукових праць. - 2016. - № 3(86). - С. 141-150.
 56. Письменицький А.А. Теорія держави і права [Текст] : навч. посіб. / А. А. Письменицький, Д. В. Слинько, А. С. Спаський ; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. - Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2010. - 242 с.
 57. Поляков А. В. Общая теория права: Феноменолого-коммуникативный подход: Курс лекций. 2-е изд., доп. СПб.: «Юридический центр Пресс», 2003. - 845 с.
 58. Права человека. Учебник для вузов. Отв. ред. - чл.-корр. РАН, д.ю.н. Е.А.Лукашева. - М.: Издательство НОРМА (Издательская группа НОРМА-ИНФРА М), 2000. - 573 с.
 59. Права человека: итоги века, тенденции, перспективы / Под общ. ред. чл.-корр. РАН Е.А.Лукашевой. - М.: Издательство НОРМА, 2002. - 448 с.
 60. Правова культура в умовах становлення громадянського суспільства: Монографія / За ред. Ю. П. Битяка, І. В. Яковюка, О. В. Петришина та ін. - Х.: Право, 2007. - 248 с.
 61. Проблемы теории государства и права / Под ред. М. Н. Марченко. - М.: Юристъ, 2001. - 656 с.

62. Резнікова В.В. Зловживання процесуальними правами: господарсько-процесуальний аспект проблеми / В.В. Резнікова // Слово Національної школи суддів України. – 2013. – № 3 (4). – С. 124–137.
63. Семенюк О. Г. Актуалізація питання щодо суб'єкта злочину [Текст] / О. Г. Семенюк // Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Держава і право. Юридичні і політичні науки : Збірник наукових праць. - 2016. - Вип. 73. - С. 433-447.
64. Сенчищев В.И. О понятии обременения права / В.И. Сенчищев // Вестник Высшего Арбитражного Суда Российской Федерации. – 2003. – № 5. – С. 97.
65. Сидорець, Б. В. Правомірність втручання держави у права людини в Україні : автореф. дис. ... канд. юр. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень» / Сидорець Божена Василівна ; Національний університет «Львівська політехніка», Міністерства освіти і науки України. - Львів, 2015. – 20 с.
66. Скакун О. Ф. Теорія права і держави [Текст] : підручник / О. Ф. Скакун ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. - К. : Правова єдність, 2011. - 520 с.
67. Стефанчук М.О. Межі здійснення суб'єктивних цивільних прав : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / М.О. Стефанчук. – К., 2006. – 202 с.
68. Сухонос В. В. Теория государства и права: Учебное пособие. - М.: Университетская книга, 2005. - 536 с.
69. Тарасишина О.М. Справедливість і толерантність у сучасному праві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / О. М. Тарасишина; кер. роботи Ю. М. Оборотов; Нац. ун.-т «Одеська юридична академія». – Одеса, 2008. – 19 с.
70. Татаринцева Е. В. Правовое воспитание. / Е.В. Татаринцева. – Москва : Высшая школа, 1990. – 175 с.
71. Тейяр де Шарден П. Феномен человека / Пер. с франц. Н. А. Садовского / Предисл. и комментарии Б. А. Старостина. М.: «Наука», 1987. - 240 с.
72. Теория государства и права / Под ред. Н. И. Матузова и А. В. Малько. - М.: Юристъ, 2004. - 512 с.
73. Теория государства и права: Учебник / Под ред. В.К. Бабаева - М.: Юристъ, 2003. - 592 с.
74. Теория государства и права. Учебник для юридических вузов и факультетов. Под ред. В.М. Корельского и В.Д. Перевалова – М.:Издательская группа ИНФРА•М – НОРМА, 1997. – 570 с.
75. Теория государства и права: Учебник для вузов / Под ред. М.М. Рассолова, В.О.Лучина, Б.С.Эбзеева. - М.: ЮНИТИ - ДАНА, Закон и право, 2000. - 640 с.
76. Теория права и государства: Учебник / Под ред. В. В. Лазарева. - М.: Право и закон, 2001. - 554 с.
77. Теорія держави і права [Текст] : навч. посіб. / [С. К. Бостан та ін.]. - К. : Академія, 2013. - 346 с.

78. Теорія держави і права [Текст] : навч. посіб. / О. М. Головка [та ін.] ; за заг. ред. І. М. Погрібного ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. - Х. : ХНУВС, 2010. - 277 с. - Бібліогр.: с. 273-276.
79. Теорія держави і права [Текст] : навч. посіб. / Херсон. юрид. ін-т Харк. нац. ун-ту внутр. справ ; [авт.-упоряд.: Пихтін М. П. та ін. ; за заг. ред. В. В. Галуцька]. - Херсон : Херсон. міськ. друк., 2011. - 262 с.
80. Теорія держави і права [Текст] : посіб. для підготов. до держ. іспитів / [Д. В. Лук'янов та ін.] ; за заг. ред. О. В. Петришина. - Х. : Право, 2013. - 202 с.
81. Толстой Ю.К. К теории правоотношения / Ю.К. Толстой. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1959. – 88 с.
82. Тюріна О.В. Моральне та нормативне регулювання: аспекти співвідношення в сучасних умовах: матеріали постійно діючого науково-теоретичного семінару (25 березня 2014 року) – К.: НАВС. – 2014, С. 104-106.
83. Тюріна О.В. Правосвідомість та правова система: окремі аспекти співвідношення: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції «Людина, суспільство, держава: правовий вимір в сучасному світі» (27 лютого 2014 року) – К.: НАУ. – 2014, С. 111-113
84. Фромм Э. Здоровое общество // Психоанализ и культура: Избранные труды Карен Хорни и Эриха Фромма. М.: Юрист, 1995. - 623 с.
85. Фромм Э. Человек для себя / Пер. с англ. и послесл. ЛТ. А. Чернышевой. Минск: Коллегиум, 1992. - 253 с.
86. Хабермас Ю. Моральное сознание и коммуникативное действие. Пер. с нем. Д. В. Складнева. СПб.: Наука, 2000. - 377 с.
87. Хахуліна К. С. Теорія держави і права в схемах та визначеннях [Текст] : навч. посіб. / К. С. Хахуліна, В. А. Малига, І. В. Стаднік. - Донецьк : Донбас, 2011. - 340 с.
88. Черданцев А.Ф. Теория государства и права: Учебник для вузов. - М.: Юрайт - М, 2001. - 432 с.
89. Четвернин В. А. Введение в курс общей теории права и государства: Учебное пособие. - М.: Институт государства и права РАН, 2003. - 204 с.
90. Шестопалова Л. Теорія права та держави [Текст] : посібник / Людмила Шестопалова. - К. : Паливода А. В. [вид.], 2012. - 255 с.
91. Шишкіна Е.В. Зобов'язання держав щодо заборони поганого поводження з людиною //Держава і право. – Випуск 41. – С. 588-595.

Тема 15 Поняття та суть законності і правопорядку

1. Поняття, основні ознаки та суть правового режиму, режиму законності.
2. Поняття і види гарантій режиму законності і правового режиму.
3. Поняття, суть і основні ознаки соціального порядку, громадського порядку, правопорядку як правового стану.

Завдання для індивідуальної роботи
Питання для самоконтролю

1. У яких аспектах розуміють законність?
2. Дайте характеристику принципам законності.
3. Охарактеризуйте гарантії законності.
4. Як співвідносяться поняття «громадський порядок» та «правопорядок»?
5. Назвіть ознаки правопорядку.
6. Що таке зміст правопорядку, які бувають види змісту правопорядку?
7. Що таке структура правопорядку, які її основні елементи?
8. Які ви знаєте функції правопорядку?
9. Що таке принципи правопорядку? Назвіть їх види.
10. Як співвідносяться поняття «правопорядок», «законність», «державна дисципліна»?

Теми рефератів

- Соціальна цінність і значення правового режиму і режиму правозаконності.
- Співвідношення законності і доцільності, законності і справедливості.

Завдання для самостійної роботи

1. Самостійно опрацювати такі питання: Основні вимоги і принципи правового режиму. Поняття і суть антиправового режиму, режиму беззаконня. Співвідношення державно-правових режимів із режимами законності і беззаконня. Загальносоціальні гарантії правозаконності: політичні, економічні, моральні, ідеологічні, соціальні і релігійні. Поняття і види юридичних гарантій за суб'єктами: парламентські, президентські, урядові, судові, прокурорські, самоврядні, громадські, колективні, індивідуальні тощо. Види і суть гарантій за формами і галузями права і законодавства: конституційні, адміністративні, кримінальні, дисциплінарні, процесуальні і матеріальні, звичаєво-правові, договірні, міжнародно-правові, тощо. Соціальна цінність і роль правопорядку та громадського порядку в державі і суспільстві. Співвідношення режиму законності, правового режиму і правопорядку як співвідношення процесу точного і неухильного виконання і дотримання законодавства.

2. Порівняйте наступні поняття: «законність», «правопорядок», «громадський порядок», «норма права».

3. Проаналізуйте принцип законності і сформулюйте основні проблеми забезпечення правопорядку в сучасній Україні.

4. Підготуйте есе на тему «Відновлення режиму законності та забезпечення правопорядку в сучасній Україні».

5. Продовжити роботу над складанням словника основних понять та термінів з теорії держави і права:

- законність
- гарантії законності
- громадський порядок
- правопорядок

- державна дисципліна.

Рекомендована література до теми семінару

1. Абдулаев М. И., Комаров С. А. Проблемы теории государства и права: Учебник. СПб.: Питер, 2003. - 397 с.
2. Авер'янов В.Б. Принципи верховенства права у сфері виконавчої влади: питання теорії та практики реалізації // Право України. - 2010.- №3. - С.72-79.
3. Алексеев С. С. Восхождение к праву. Поиски и решения. - М.: НОРМА, 2002. - 608 с.
4. Алексеев С. С. Право на пороге нового тысячелетия. - М.: Статут, 2000. - 256 с.
5. Андрусак В. Г. Правозахисна функція сучасної держави (на прикладі інституту прокуратури): загальнотеоретичне дослідження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / В. Г. Андрусак; кер. роботи Х. Бехруз; Нац. ун.-т «Одеська юридична академія». – Одеса, 2015. – 20 с.
6. Андрушко І. Я. Правове мислення у різновидах правової діяльності: загальнотеоретичне дослідження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / І. Я. Андрушко; кер. роботи В. В. Дудченко; Нац. ун.-т «Одеська юридична академія». – Одеса, 2015. – 20 с.
7. Антологія української юридичної думки. В 6 т. / Редк.: Ю.С. Шемшученко (голова) та ін. Т.1: Загальна теорія держави і права, філософія та енциклопедія права / Упорядники: В.Д.Бабкін, І.Б.Усенко, Н.М. – К.: Изд-во Михайлова В.А., 2002. – 335с.
8. Біла Л. В. Зміцнення законності як одна з передумов побудови соціально-правової держави / Л. В. Біла // Держава і право: зб. наук. пр. – 2002. – Вип. 15. – С. 22–24.
9. Братусь С. Н. Юридическая ответственность и законность. (Очерки теории). М.: Юридическая литература, 1976. - 215 с.
10. Венгеров А. Б. Теория государства и права: Учебник для юридических вузов. М.: «Омега-Л», 2004. - 608 с.
11. Вишневский, А.Ф. Общая теория государства и права: Курс лекций / А.Ф.Вишневский, Н.А. Горбатов, В.А. Кучинский; Под общей ред. А.Ф.Вишневского.- Мн.: Тесей, 1998. - 576 с.
12. Гіда Є. О. Праксеологічна сутність правопорядку / Є. О. Гіда // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2011. – № 1. – С. 136-142.
13. Голікова К. О. Дисципліна та законність в державному управлінні: поняття та способи їх забезпечення / К. О. Голікова // Адміністративне право і процес. Фінансове право. Інформаційне право. - 2013. - №2. - С. 110-113.
14. Головін А. П. Адміністративно-правове регулювання діяльності міліції громадської безпеки: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / А. П. Головін. – К.: Нац. акад. внутр. справ України, 2004. – 20 с.
15. Гришко О. М. Теорія держави і права [Текст] : практикум / О. М. Гришко, В. І. Риндюк, Ю. М. Рижук ; за заг. ред. д-ра політ. наук, проф. Ф. П.

- Шульженка ; Держ. вищ. навч. закл. «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана». - К. : КНЕУ, 2013. - 308 с.
16. Доронін І. Забезпечення державної безпеки як функція сучасної держави //Право України. – 2006. - №4. – С.127-131.
 17. Законність: теоретико-правові проблеми дослідження та впровадження. - К.: Юстиніан, 2004. – 216 с.
 18. Зінченко В. М. Законність, права людини та правоохоронна діяльність / В. М. Зінченко // Часопис Київського університету права. - 2011. - №3. - С. 55-58.
 19. Каленіченко Л. І. Правозастосовні помилки працівників міліції та способи їх усунення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Каленіченко Лідія Іванівна ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. - Х., 2011. - 18 с.
 20. Кирилюк Т. Ю. Правопорядок у суспільстві як результат правомірної поведінки //Часопис Київського університету права. – 2009. – № 1. –С. 39-44.
 21. Ковальчук В. Проблема конституційності та легітимності публічної влади в умовах формування правової, демократичної держави: вітчизняний досвід //Право України. – 2008. - №6. – С.35-40.
 22. Козюбра М. Верховенство права і українські реалії та перспективи // Право України. -2010.- №3. -С. 6-18.
 23. Козюбра М. І. Проблеми методології теорії держави і права в умовах політичного та ідеологічного плюралізму / М. І. Козюбра// Проблеми правознавства. - 1992. - Вип. 53. - С 3-7.
 24. Комаров С.А. Общая теория государства и права: Учебник. 7-е изд. - СПб.: Питер, 2005. – 512 с.
 25. Кравчук Н. В. Проблемы теории государства и права (опорные конспекты): Учеб. пособие. - М.: Тернограф, 2008. - 344 с.
 26. Крестовская Н. Н., Матвеева Л. Г. Теория государства и права: Элементарный курс. - Х.: Одиссей, 2007. - 432 с.
 27. Крижанівський А. Ф. Правовий порядок в Україні: Витоки, концептуальні засади, інфраструктура: монографія / Крижанівський А. Ф. – Одеса: Фенікс, 2009. – 504 с.
 28. Крижановський А. Ф. Правовий порядок суверенної України: становлення та тенденції розвитку (загальнотеоретичне дослідження) : автореф. дис. ... д-ра. юрид. наук : 12.00.01 / А. Ф. Крижановський; кер. роботи Ю. М. Оборотов; Нац. ун.-т «Одеська юридична академія». – Одеса, 2009. – 40 с.
 29. Крижанівський А. Ф. Правопорядок у суспільно-правничих контекстах: спроба системного бачення / А. Ф. Крижанівський // Актуальні питання реформування правової системи України: зб. наук. ст. за матер. IV Міжнар. наук.-практ. конф. (Луцьк, 1–2 червня 2007 р.): у 2 т. / уклад. Т. Д. Климчук, І. М. Якушев. – Луцьк: Вежа, 2007. – Т. 1. – С. 61–66.
 30. Крижановський А. Ф. Сучасний правовий порядок: контури теорії // Актуальні проблеми теорії держави і права: збірник наукових праць. – 2011. – Вип. 57. – С. 33-41.

31. Крук О. Проблемні питання реалізації демократичних прав і свобод людини //Право України. – 2007. - №5. – С.20-24.
32. Крыжановский А. Ф. Феноменология правопорядка: понятие, измерение, типология. - О.: Феникс, 2006. - 196 с.
33. Кудрявцев В. Н. Правовое поведение: норма и патология. - М. : Наука, 1982. – 288 с.
34. Кузьмін С.А., Карпенко Д.М.. Теорія держави та права в питаннях і відповідях [Текст] : посібник / С. А. Кузьмін, Д. М. Карпенко. - К. : Вид. Паливода А. В., 2010. - 128 с. - (Серія «Шпаргалка»). - Бібліогр.: с. 121-122.
35. Лук'янов Д. В. Теорія держави і права [Текст] : посіб. для підготов. до держ. іспитів / [Д. В. Лук'янов, С. П. Погребняк, Г. О. Христова] ; за заг. ред. О. В. Петришина. - Х. : Право, 2012. - 190 с.
36. Луспеник Д. Верховенство права – «новий» старий принцип цивільного судочинства : співвідношення із принципом законності [Текст] / Д. Луспеник // Право України = Юридичний журнал : науково-практичне фахове видання. - 2017. - № 8. - С. 9-20.
37. Мазурик, К. З. Закон та особливості його реалізації в Україні : автореф. дис. ... канд. юр. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / Мазурик Катерина Зіновіївна ; Національний університет «Львівська політехніка» Міністерства освіти і науки України. - Львів, 2013. – 19 с.
38. Марченко М. Н. Проблемы общей теории государства и права: Учебник: в 2 т. - Т. 1. Государство. - М.: ТК Велби; Проспект, 2007. - 752 с.
39. Марченко М. Н. Проблемы общей теории государства и права: Учебник: в 2 т. - Т. 2. Право. - М.: ТК Велби; Проспект, 2007. - 656 с.
40. Марчук В. М. Теорія держави і права [Текст] : навч. посіб. / В. М. Марчук, О. В. Корольков ; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. - К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2012. - 415 с.
41. Мозолюк-Боднар Л. М. Поняття та сутність дисципліни як соціально-правового явища / Л. М. Мозолюк-Боднар // Університетські наукові записки. - 2011. - №2(38). - С. 216-222.
42. Національна безпека: навч. посіб. / Я. Й. Малик, О. І. Береза, М. Ф. Криштанович. – Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2010. – 280 с.
43. Нерсесянц В. С. Общая теория права и государства : учеб. для вузов / В. С. Нерсесянц. - М. : Изд. группа НОРМА-ИНФРА-М, 1999. - 535 с.
44. Організація судових та правоохоронних органів: навч. посіб. / І. Є. Марочкін та ін.; за ред. І. Є. Марочкіна, М. В. Сібільової, О. М. Толочка. – Х.: Право, 2000. – 270 с.
45. Пахомов В. В. Теоретичні засади забезпечення законності в державному управлінні / В. В. Пахомов // Юридична наука і практика. - №1. - 2011. - С. 13-18.
46. Письменицький А.А. Теорія держави і права [Текст] : навч. посіб. / А. А. Письменицький, Д. В. Слинько, А. С. Спаський ; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. - Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2010. - 242 с.

47. Пихтін М. П. Теорія держави і права: термінол. Слов. / М. П. Пихтін, В. В. Галуцько, М. М. Новіков, М. М. Новікова, О. О. Онищук; Харк. Нац. Ун-т внутр. Справ, Херсон. Юрид. Ін-т. - Херсон, 2011. - 262 с.
48. Поляков А. В., Тимошина Е. В. Общая теория права: Учебник. - СПб.: Изд-во юрид. ф-та СПбГУ, 2005. - 472 с.
49. Проблемы теории государства и права / Под ред. М. Н. Марченко. - М.: Юристъ, 2001. - 656 с.
50. Самохвалов, В. В. Законність і справедливість : теоретико-правові проблеми співвідношення і взаємодії : автореф. дис. ... канд. юрид. : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / Самохвалов В'чеслав Вікторович ; Інститут законодавства Верховної Ради України. - Київ, 2008. – 28 с.
51. Сердюк В. Доля Конституції / В. Сердюк, О. Федоровська // Юрид. вісн. України. – 2007. – № 28 (628). Електронний ресурс. – Режим доступу:http://www.yuricom.com/ua/legal_bulletin_of_Ukraine/archive/?aid=1768&jid=227.
52. Сидоренко М. Й. Теорія держави і права (курс лекцій) [Текст] : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / М. Й. Сидоренко. - К. : Ун-т «Україна», 2013. - 197 с.
53. Сидорець, Б. В. Правомірність втручання держави у права людини в Україні : автореф.. дис. ... канд. юр. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія Сидорець, Б. В. Правомірність втручання держави у права людини в Україні : автореф політичних і правових вчень» / Сидорець Божена Василівна ; Національний університет «Львівська політехніка», Міністерства освіти і науки України. - Львів, 2015. – 20 с.
54. Скакун О. Ф. Теорія права і держави [Текст] : підручник / О. Ф. Скакун ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. - К. : Правова єдність, 2011. - 520 с.
55. Скрипнюк О. Правове забезпечення прав і свобод людини та громадянина в процесі реалізації державного управління //Право України. – 2007. - №4. – С.3-8.
56. Старанцов Д. Сутнісна характеристика функції охорони правопорядку соціальної правової держави / Д. Старанцов // Юрид. Україна. – 2007. – № 9. – С. 8–12.
57. Стельмашук П.Я. Співвідношення законності і правопорядку у правоохоронній діяльності / П.Я. Стельмашук // Митна справа №4(88). - 2013. - С. 324-329.
58. Ступак А. Л. Законність та правопорядок як сутнісні складові розвитку правової системи / А. Л. Ступак // Шості юридичні читання. Правова культура, правова свідомість і право: Матеріали Міжнар. наук. конференції, 22-23 квітня / М-во освіти і науки України, Нац. акад. наук України, Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, Київський ун-т права. - К., 2010. - С. 139-140.
59. Сухонос В. В. Теория государства и права: Учебное пособие. - М.: Университетская книга, 2005. - 536 с.

60. Тарасишина О.М. Справедливість і толерантність у сучасному праві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / О. М. Тарасишина; кер. роботи Ю. М. Оборотов; Нац. ун.-т «Одеська юридична академія». – Одеса, 2008. – 19 с.
61. Теория государства и права / Под ред. Н. И. Матузова и А. В. Малько. - М.: Юристъ, 2004. - 512 с.
62. Теория государства и права: Учебник / Под ред. В.К. Бабаева - М.: Юристъ, 2003. - 592 с.
63. Теория государства и права. Учебник для юридических вузов и факультетов. Под ред. В.М. Корельского и В.Д. Перевалова – М.:Издательская группа ИНФРА•М – НОРМА, 1997. – 570 с.
64. Теория государства и права: Учебник для вузов / Под ред. М.М. Рассолова, В.О.Лучина, Б.С.Эбзеева. - М.: ЮНИТИ - ДАНА, Закон и право, 2000. - 640 с.
65. Теория права и государства: Учебник / Под ред. В. В. Лазарева. - М.: Право и закон, 2001. - 554 с.
66. Теорія держави і права [Текст] : навч. посіб. / [С. К. Бостан та ін.]. - К. : Академія, 2013. - 346 с.
67. Теорія держави і права [Текст] : навч. посіб. / О. М. Головка [та ін.] ; за заг. ред. І. М. Погрібного ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. - Х. : ХНУВС, 2010. - 277 с. - Бібліогр.: с. 273-276.
68. Теорія держави і права [Текст] : навч. посіб. / Херсон. юрид. ін-т Харк. нац. ун-ту внутр. справ ; [авт.-упоряд.: Пихтін М. П. та ін. ; за заг. ред. В. В. Галуцька]. - Херсон : Херсон. міськ. друк., 2011. - 262 с.
69. Теорія держави і права [Текст] : посіб. для підготов. до держ. іспитів / [Д. В. Лук'янов та ін.] ; за заг. ред. О. В. Петришина. - Х. : Право, 2013. - 202 с.
70. Хахуліна К. С. Теорія держави і права в схемах та визначеннях [Текст] : навч. посіб. / К. С. Хахуліна, В. А. Малига, І. В. Стаднік. - Донецьк : Донбас, 2011. - 340 с.
71. Цвик М. В. Теория социалистической демократки: Государственно-правовые аспекты / М. В. Цвик. - К.: Вища шк., 1986. - 160 с.
72. Черданцев А.Ф. Теория государства и права: Учебник для вузов. - М.: Юрайт - М, 2001. - 432 с.
73. Четвернин В. А. Введение в курс общей теории права и государства: Учебное пособие. - М.: Институт государства и права РАН, 2003. - 204 с.
74. Шай, Р. Я. Правоохоронна функція правової держави : теоретико-практичний аспект : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / Шай Роман Ярославович ; Національний університет «Львівська політехніка», Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України. - Львів, 2012. – 20 с.
75. Шестопалова Л. Теорія права та держави [Текст] : посібник / Людмила Шестопалова. - К. : Паливода А. В. [вид.], 2012. - 255 с.

76. Шляхи удосконалення системи державного управління забезпеченням національної безпеки України: навч. посіб.: у 2 ч. / Г. П. Ситник, А. В. Дацюк, Р. Р. Марутян та ін. – К.: НАДУ, 2011. – Ч. 1. – 44 с.
77. Штанько А. Державна дисципліна як умова розбудови правової держави / А. Штанько // Вісник Національної академії прокуратури України. - №3(36). - 2014. - С. 24-30.

Тема 16 Правосвідомість та правова культура

1. Поняття, ознаки і суть суспільної правосвідомості.
2. Поняття, основні ознаки та структура правової культури.
3. Поняття, суть і основні форми і види правового виховання населення: правова пропаганда, правова агітація, правова просвіта, правове навчання і юридичний всеобуч.
4. Поняття правового нігілізму: причини і умови походження, форми і види.

Завдання для індивідуальної роботи

Питання для самоконтролю

1. Що таке правосвідомість?
2. Дайте характеристику складовим елементам (рівням) правосвідомості - правовій психології та правовій ідеології.
3. Назвіть види правосвідомості за суб'єктами.
4. Як пов'язані поняття «культура» та «правова культура»?
5. Назвіть види правової культури.
6. Охарактеризуйте структуру правової культури суспільства.
7. Що є змістом правової культури особистості?
8. Перелічіть основні функції правової культури.
9. Охарактеризуйте категорію «професійна правова культура».
10. Як співвідносяться поняття «правове виховання» та «правова вихованість»?
11. Що таке правовий нігілізм?

Теми рефератів

- Особливості правосвідомості і правової культури народу України.
- Шляхи та засоби подолання правового нігілізму в Україні.

Завдання для самостійної роботи

1. **Самостійно опрацювати такі питання:** Структура і види суспільної правосвідомості: класова, колективна (групова), професійна і індивідуальна. Співвідношення і взаємозв'язок правової системи і суспільної правосвідомості. Суспільна правосвідомість як одна із абстрактних форм буття (існування) усього

форм і видів права. Соціальна цінність і значення правосвідомості в правотворчості, в реалізації прав, свобод та обов'язків, в правомірній поведінці і діяльності, у зміцненні правового режиму (режиму законності) і правопорядку. Поняття, суть, структура і функції індивідуальної правосвідомості. Шляхи та засоби підвищення рівня правосвідомості. Правове виховання.

Поняття, основні ознаки та структура правової культури суспільства, трудового колективу, соціальної групи, стану, класу та індивіда. Правова культура особистості і її структурні елементи і компоненти. Професійна правова (морально-правова) культура особистості юриста, державних службовців. Правова культура суспільства. Правова субкультура і правова контркультура.

Формування правосвідомості і правової культури у процесі соціалізації, освіти і практичної правомірної діяльності.

2. Підберіть матеріал із засобів масової інформації про проблеми правосвідомості і правової культури суспільства в Україні.

3. Виділіть основні завдання в галузі правового виховання громадян України і можливі шляхи їх вирішення.

4. Дайте змістовне обґрунтування і взаємозв'язок таких понять: «правовий менталітет», «правова культура», «правова свідомість», «правовий нігілізм», «правова профілактика», «правова культура посадових осіб», «правове інформування», «правове виховання».

5. Як на Ваш погляд співвідносяться такі поняття «правові звичаї», «національні правові традиції», «звичайне право», «національна правова культура», «правові цінності», «юридичні аксіоми».

6. Підготуйте есе на тему «Правова культура українського суспільства: стан і форми її підвищення»

7. Продовжити роботу над складанням словника основних понять та термінів з теорії держави і права:

- правосвідомість
- правова психологія
- правова ідеологія
- культура
- правова культура
- правове виховання
- правовий нігілізм

Рекомендована література до теми семінару

1. Абдулаев М. И., Комаров С. А. Проблемы теории государства и права: Учебник. СПб.: Питер, 2003. - 397 с.
2. Алексеев С. С. Восхождение к праву. Поиски и решения. - М.: НОРМА, 2002. - 608 с.
3. Алексеев С. С. Право на пороге нового тысячелетия. - М.: Статут, 2000. - 256 с.

4. Алексеев С. С. Право: азбука - теория - философия: опыт комплексного исследования. - М.: Статут, 1999. - 712 с.
5. Андриюшко І. Я. Правове мислення у різновидах правової діяльності: загальнотеоретичне дослідження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / І. Я. Андриюшко; кер. роботи В. В. Дудченко; Нац. ун.-т «Одеська юридична академія». – Одеса, 2015. – 20 с.
6. Антологія української юридичної думки. В 6 т. / Редк.: Ю.С. Шемшученко (голова) та ін. Т.1: Загальна теорія держави і права, філософія та енциклопедія права / Упорядники: В.Д.Бабкін, І.Б.Усенко, Н.М. – К.: Изд-во Михайлова В.А., 2002. – 335с.
7. Берман Г. Дж Западная традиция права эпоха формирования / Г. Дж Берман; [пер. с англ. - 2-е изд.]. -М.: Изд-во МГУ: ИНФРА-М-НОРМА, 1998. – 624 с.
8. Білий П.М. Правова держава і правова культура: взаємозв'язок та результативність // Право України. – 1997. – № 12.
9. Введение в Украинское право / Под общ. ред. С. В. Кивалова, Ю. Н. Оборотова. - О.: Юрид. л-ра, 2009. - 768 с.
10. Венгеров А. Б. Теория государства и права: Учебник для юридических вузов. М.: «Омега-Л», 2004. - 608 с.
11. Вишневский, А.Ф. Общая теория государства и права: Курс лекций / А.Ф.Вишневский, Н.А. Горбатов, В.А. Кучинский; Под общей ред. А.Ф.Вишневого.- Мн.: Тесей, 1998. - 576 с.
12. Волошенюк О.В. Правовий нігілізм у пострадянському суспільстві : автореф. дис. канд. юрид. наук (12.00.01) / Університет внутрішніх справ. – Харків, 2000. – 18 с.
13. Ганзенко О. О. Формування правової культури особи в умовах розбудови правової держави Україна : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. – Запоріжжя, 2002. – С. 3. 2.
14. Ганзенко О.О. Формування правової культури особи в умовах розбудови правової держави Україна : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права ; історія політичних і правових вчень» / Олександр Олександрович Ганзенко. – Запоріжжя : Запорізький юридичний інститут МВС України, 2002. – 198 с.
15. Голосніченко І. Правосвідомість і правова культура у розбудові української держави. // Право України. - 2005. - № 4. - ст. 24-25.
16. Дмітрієнко І. В. Українська правова культура як нормативне небіологічне явище // Держава і право : зб. наук. пр. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2009. – Вип. 44. – С. 105–110.
17. Зайчук В.И. Дальнейшее совершенствование правового воспитания. – К., 1984. – 112 с. Менюк О.А. Формування правової культури підприємця: теоретичні та прикладні аспекти. – К. : Оріяни, 2001. – 172 с.
18. Ильин И. А. О сущности правосознания // Ильин И. А. Сочинения. В 10 т. / Сост., вст. ст. и коммент. Ю. Т. Лисицы. Т. 4. М.: Русская книга, 1993-1994. - 620 с.

19. Ильин И. А. Общее учение о праве и государстве. - М.: АСТ: ХРАНИТЕЛЬ, 2006. - 510 с.
20. Калиновський Ю.Ю. Правосвідомість українського суспільства як соціокультурний феномен: філософсько-правова рефлексія: автореф. дис. ... д-ра філософ. наук : 12.00.12 / Ю.Ю. Калиновський; Нац. юрид. акад. України ім. Я.Мудрого. - Х., 2010. - 36 с.
21. Касьяненко М.Д. Педагогіка співробітництва: вплив на внутрішній стан : навч. посібник. – Київ, 1993. – 169 с.
22. Кистяковский Б. А. Философия и социология права. СПб.: Изд-во РХГИ, 1998. - 799 с.
23. Ковлер А. И. Антропология права: Учебник для вузов. М.: «Норма», 2002. - 480 с.
24. Комаров С.А. Общая теория государства и права: Учебник. 7-е изд. - СПб.: Питер, 2005. – 512 с.
25. Кон И. С. Личность как субъект общественных отношений. М.: Знание, 1966. - 48 с.
26. Коркунов Н. М. Лекции по общей теории права / Предисловие д-ра юрид. наук, проф. И. Ю. Козлихина. СПб.: «Юридический центр Пресс», 2003. - 430 с.
27. Кравчук Н. В. Проблемы теории государства и права (опорные конспекты): Учеб. пособие. - М.: Тернограф, 2008. - 344 с.
28. Крестовская Н. Н., Матвеева Л. Г. Теория государства и права: Элементарный курс. - Х.: Одиссей, 2007. - 432 с.
29. Кутиркін А. Шляхи розвитку теорії та практики правового виховання населення України. // Право України. - 2008. - № 3. - ст. 122-125.
30. Лисогор В. Правова культура як елемент механізму реалізації прав і свобод громадян. // Підприємництво, господарство і право. - 2009. - № 5. ст. 19-21.
31. Лобода Ю. П. Правовая традиция украинского народа (феномен и объект общетеоретического дискурса). - Л.: Мир, 2009. - 280 с.
32. Макаренко Л. О. До проблеми формування правової культури в Україні. // Віче. - 2007. - № 18. - ст. 52-53.
33. Макаренко Л. О. Феномен культури у філософському дискурсі [Текст] / Л. О. Макаренко // Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Держава і право. Юридичні і політичні науки : Збірник наукових праць. - 2016. - № Вип. 73. - С. 32-46.
34. Макушев В. П. Правова та громадянська культури як різновид соціокультурних факторів з формування системи стримувань і противаг побудови громадянського суспільства. // Право і суспільство. - 2009. - № 3. - ст. 8-16.
35. Маличок К. Формування правосвідомості українців на етапі демократизації України // Підприємництво, господарство і право. – 2007. - №5. – С. 121-122.
36. Марченко М. Н. Проблемы общей теории государства и права: Учебник: в 2 т. - Т. 1. Государство. - М.: ТК Велби; Проспект, 2007. - 752 с.

37. Марченко М. Н. Проблемы общей теории государства и права: Учебник: в 2 т. - Т. 2. Право. - М.: ТК Велби; Проспект, 2007. - 656 с.
38. Марчук В. М. Теорія держави і права [Текст] : навч. посіб. / В. М. Марчук, О. В. Корольков ; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. - К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2012. - 415 с.
39. Нерсисянц В. С. Общая теория права и государства : учеб. для вузов / В. С. Нерсисянц. - М. : Изд. группа НОРМА-ИНФРА-М, 1999. - 535 с.
40. Нерсисянц В. С. Право в системе социальной регуляции: (история и современность). М.: Знание, 1986. - 63 с.
41. Нерсисянц В. С., Муромцев Г. И. и др. Право и культура. М.: Изд-во РУДН, 2002. - 423 с.
42. Общая теория права / [под общ. ред. А. С. Пиголкина. – 2-е изд., перераб. и доп.]. - М. : Изд. МГТУ им. Н. Э. Баумана, 2007. - 384 с.
43. Орзих М. Ф. Личность и право / (По изд.: М.-К., 1975) Предисл. С. В. Кивалова; вступить. статья автора. - О.: Юрид. л-ра, 2005. - 312 с.
44. Письменицький А.А. Теорія держави і права [Текст] : навч. посіб. / А. А. Письменицький, Д. В. Слинко, А. С. Спаський ; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. - Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2010. - 242 с.
45. Поляков А. В. Общая теория права: Феноменолого-коммуникативный подход: Курс лекций. 2-е изд., доп. СПб.: «Юридический центр Пресс», 2003. - 845 с.
46. Поляков А. В., Тимошина Е. В. Общая теория права: Учебник. - СПб.: Изд-во юрид. ф-та СПбГУ, 2005. - 472 с.
47. Права человека. Учебник для вузов. Отв. ред. - чл.-корр. РАН, д.ю.н. Е.А.Лукашева. - М.: Издательство НОРМА (Издательская группа НОРМА-ИНФРА М), 2000. - 573 с.
48. Права человека: итоги века, тенденции, перспективы / Под общ. ред. чл.-корр. РАН Е.А.Лукашевой. - М.: Издательство НОРМА, 2002. - 448 с.
49. Правова культура в умовах становлення громадянського суспільства: Монографія / За ред. Ю. П. Битяка, І. В. Яковюка, О. В. Петришина та ін. - Х.: Право, 2007. - 248 с.
50. Правове виховання в сучасній Україні : монографія / А.П. Гетьман, Л.М. Герасіна, О.Г. Данильян та ін. ; за ред. В.Я. Тація, А.П. Гетьма-на, О.Г. Данильяна. – Х. : Право, 2010. – 368 с.
51. Примуш М. В. Загальна соціологія: Навч. посіб. - К.: ВД «Професіонал», 2004. - 592 с.
52. Проблемы общей теории права и государства / Под ред. В. С. Нерсисянца. - М.: Норма - Инфра-М, 1999. - 832 с.
53. Проблемы теории государства и права / Под ред. М. Н. Марченко. - М.: Юристъ, 2001. - 656 с.
54. Сафаров Р.А. Цели правового воспитания // Личности и уважение к закону. – М., 1979. – С. 165–166.
55. Семитко А. П. Правовая культура // Теория государства и права / Под ред. В. М. Корельского и В. Д. Перевалова. - М. : Инфра. М-Норма, 1997. - С. 330-331.

56. Семитко А.П. Развитие правовой культуры как правовой прогресс / Урал. Гос. Юрид. Акад. , гуманитар. Ун-т. - Екатеринбург, 1996. - 313 с. Библиогр. : С. 299-312
57. Скакун О. Ф. Теорія права і держави [Текст] : підручник / О. Ф. Скакун ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. - К. : Правова єдність, 2011. - 520 с.
58. Снігур І. Й. Правова культура в контексті реалізації прав громадян на участь у здійсненні державної влади. // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. - 2005. - № 3. - с. 55-65.
59. Соціологія: Підручник для студ. вузів. / За ред. В. Г. Городяненка. - К.: ВД «Академія», 2003. - 560 с.
60. Сухонос В. В. Теория государства и права: Учебное пособие. - М.: Университетская книга, 2005. - 536 с.
61. Сырых В. М. Логические основания общей теории права : в 2 т. Т. 1. Элементный состав / В. М. Сырых. - М. : Юстицифom, 2000. - 528 с.
62. Татаринцева Е. В. Правовое воспитание. / Е.В. Татаринцева. – Москва : Высшая школа, 1990. – 175 с.
63. Татаринцева Е.В. Правовое воспитание: методология и методика. – М., 1990. – 179 с.
64. Теория государства и права / Под ред. Н. И. Матузова и А. В. Малько. - М.: Юристь, 2004. - 512 с.
65. Теория государства и права: Учебник / Под ред. В.К. Бабаева - М.: Юристь, 2003. - 592 с.
66. Теория государства и права. Учебник для юридических вузов и факультетов. Под ред. В.М. Корельского и В.Д. Первалова – М.:Издательская группа ИНФРА•М – НОРМА, 1997. – 570 с.
67. Теория государства и права: Учебник для вузов / Под ред. М.М. Рассолова, В.О.Лучина, Б.С.Эбзеева. - М.: ЮНИТИ - ДАНА, Закон и право, 2000. - 640 с.
68. Теория права и государства: Учебник / Под ред. В. В. Лазарева. - М.: Право и закон, 2001. - 554 с.
69. Теорія держави і права [Текст] : навч. посіб. / [С. К. Бостан та ін.]. - К. : Академія, 2013. - 346 с.
70. Теорія держави і права [Текст] : навч. посіб. / О. М. Головка [та ін.] ; за заг. ред. І. М. Погрібного ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. - Х. : ХНУВС, 2010. - 277 с. - Бібліогр.: с. 273-276.
71. Теорія держави і права [Текст] : навч. посіб. / Херсон. юрид. ін-т Харк. нац. ун-ту внутр. справ ; [авт.-упоряд.: Пихтін М. П. та ін. ; за заг. ред. В. В. Галуцька]. - Херсон : Херсон. міськ. друк., 2011. - 262 с.
72. Теорія держави і права [Текст] : посіб. для підготов. до держ. іспитів / [Д. В. Лук' янов та ін.] ; за заг. ред. О. В. Петришина. - Х. : Право, 2013. - 202 с.
73. Фібула М. М. Педагогіка: Навч. посіб. для студ. вузів. - К.: ВД «Академія», 2000. - 544 с.
74. Хабермас Ю. Моральное сознание и коммуникативное действие. Пер. с нем. Д. В. Складнева. СПб.: Наука, 2000. - 377 с.

75. Хахуліна К. С. Теорія держави і права в схемах та визначеннях [Текст] : навч. посіб. / К. С. Хахуліна, В. А. Малига, І. В. Стаднік. - Донецьк : Донбас, 2011. - 340 с.
76. Черданцев А.Ф. Теория государства и права: Учебник для вузов. - М.: Юрайт - М, 2001. - 432 с.
77. Черкас М. Є. Чинники, що впливають на формування правосвідомості в Україні [Текст] / М. Є. Черкас // Вісник Національної академії правових наук України : Збірник наукових праць. - 2016. - № 3(86). - С. 172-182.
78. Четвернин В. А. Введение в курс общей теории права и государства: Учебное пособие. - М.: Институт государства и права РАН, 2003. - 204 с.
79. Шестопалова Л. Теорія права та держави [Текст] : посібник / Людмила Шестопалова. - К. : Паливода А. В. [вид.], 2012. - 255 с.

II ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДО ЕКЗАМЕНУ

1. Теорія держави і права як юридична наука та навчальна дисципліна.
2. Співвідношення загальної теорії держави і права з іншими юридичними науками.
3. Методологія пізнання державно-правових явищ: поняття основні ознаки.
4. Принципи теорії держави та права
5. Значення теорії держави та права для підготовки сучасних юристів.
6. Суспільство, його поняття і структура.
7. Загальна характеристика первісного (додержавного) суспільства.
8. Ознаки перших держави, їх відмінності від інших інституцій суспільства.
9. Причини й умови виникнення держави.
10. Особливості виникнення права.
11. Основні теорії походження держави і права (теологічна; патріархальна; теорія суспільного договору і природного права; теорія насильства; матеріалістична; органічна; психологічна).
12. Особливості виникнення сучасних держав.
13. Поняття, сутність та основні ознаки держави
14. Державна влада: поняття та ознаки.
15. Суверенітет держави: внутрішні і зовнішні сторони суверенітету, політичні, економічні і юридичні аспекти.
16. Типологія держав: формаційний і цивілізаційний підходи до типології держав.
17. Буржуазна держава: функції, форма правління, етапи становлення.
18. Соціалістична держава: функції, форма правління, ознаки.
19. Поняття, ознаки, зміст і значення функцій держави.
20. Класифікація основних функцій держави.
21. Поняття і види форм державного правління.
22. Поняття монархії, її види.
23. Республіка, її види.
24. Сучасний стан і перспективи розвитку форми державного правління в Україні.
25. Форма державного устрою.
26. Унітарні держави: та їх види.
27. Поняття і види автономії.
28. Поняття, види та особливості федерації.
29. Конфедерація, імперія, унія, співдружність.
30. Сучасний стан і перспективи розвитку форми державного устрою в Україні.
31. Поняття і види державно-правового режиму.
32. Демократичний державний режим, його види та особливості.
33. Антидемократичний державний режим: види і загальна характеристика.
34. Сучасний стан і перспективи розвитку державного режиму в Україні.
35. Механізм держави: поняття, структура, значення.
36. Поняття державного апарату.
37. Державні органи та їх види.

38. Органи державної влади: поняття, характерні ознаки, класифікація.
39. Система правоохоронних органів в Україні.
40. Місцеве самоврядування: поняття, ознаки, структура, призначення.
41. Місцеве самоврядування в Україні.
42. Співвідношення органів державної влади і органів місцевого самоврядування.
43. Принципи організації і діяльності державного апарату.
44. Принцип поділу державної влади, механізм стримувань і противаг.
45. Державна служба та її види.
46. Проблеми вдосконалення механізму держави в Україні.
47. Громадянське суспільство: поняття, ознаки і структура. Необхідність формування громадянського суспільства в Україні.
48. Правовий статус особи, людини і громадянина.
49. Класифікація прав людини. Покоління прав людини.
50. Юридичні гарантії прав людини.
51. Правова держава: поняття, суть і ознаки.
52. Принципи правової держави і їх реалізація в Конституції України.
53. Політична система суспільства: поняття, структура, ознаки, функції, призначення.
54. Основні суб'єкти політичної системи суспільства: державна влада, політичні партії, громадсько-політичні рухи та ін.
55. Взаємовідносини держави і церкви у політичній системі суспільства: світські держави, теократичні держави, клерикальні держави.
56. Проблема праворозуміння у вітчизняній теорії права: історія та сучасність.
57. Поняття права: ознаки, зовнішні форми, функції.
58. Поняття і значення принципів права.
59. Поняття правового регулювання суспільних відносин.
60. Правова система: поняття та структура, основні елементи.
61. Національна правова система України та її місце серед правових систем сучасності.
62. Соціальні норми: поняття, сутність, ознаки. Норми права в системі соціальних норм.
63. Норми права: поняття, основні ознаки, форма і зміст.
64. Структура норми права: гіпотеза, диспозиція та санкція, їх загальна характеристика.
65. Способи викладу (викладення) норм права в статтях нормативних актів.
66. Поняття форми (джерела) права.
67. Загальна характеристика основних історичних форм права.
68. Нормативний акт – основне та найважливіше джерело сучасного права вітчизняної правової системи.
69. Поняття, суть і види підзаконних нормативних актів.
70. Поняття, принципи і функції правотворчості, її відмінність від законотворчості.
71. Юридична техніка та її значення для правотворчості. Нормотворча техніка як різновид юридичної техніки.

72. Місце і роль закону в системі нормативних актів.
73. Поняття, основні ознаки та структура системи права.
74. Предмет і метод правового регулювання як основні критерії поділу системи права.
75. Загальна характеристика основних галузей права і законодавства.
76. Співвідношення і взаємозв'язок системи права і системи законодавства.
77. Поняття, суть і види систематизації законодавства України.
78. Місце і роль системи права в правовій системі держави і суспільства.
79. Поняття і основні ознаки правовідносин.
80. Підстави виникнення, зміни і припинення правовідносин: договори, угоди, контракти, правопорушення та інші юридичні факти.
81. Презумпції в праві. Юридичні фікції.
82. Місце і роль правовідносин у правовій системі держави.
83. Поняття та основні форми реалізації норм права.
84. Застосування норм права, як специфічна форма його реалізації.
85. Акт застосування: поняття, особливості, види.
86. Прогалини в системі права та законодавства у процесі застосування правових норм і їх усунення або подолання.
87. Юридичні колізії права і законодавства та шляхи їх подолання.
88. Поняття, суть і види тлумачення норм права.
89. Поняття та види способів тлумачення норм права.
90. Акти тлумачення юридичних норм: поняття, особливості, види.
91. Роль і значення Конституційного суду України в тлумаченні Конституції України та законів України.
92. Поняття і суть правомірної поведінки особи.
93. Поняття, основні ознаки, класифікація правопорушень.
94. Основні причини та умови правопорушень.
95. Поняття, основні ознаки і принципи юридичної відповідальності громадян, юридичних осіб, органів державної влади.
96. Підстави юридичної відповідальності.
97. Кримінальний злочин як особливий вид правопорушень.
98. Поняття і суть презумпції невинуватості як юридична гарантія законності і правопорядку, прав і свобод громадян.
99. Поняття, основні ознаки та суть законності.
100. Поняття і види гарантій законності.
101. Поняття, основні ознаки, функції та принципи правопорядку.
102. Поняття, ознаки і суть суспільної правосвідомості.
103. Поняття, основні ознаки та структура правової культури.
104. Поняття, суть і основні форми і види правового виховання населення.
105. Поняття правового нігілізму: причини і умови походження, форми і види.

III ОСНОВНА ЛІТЕРАТУРА

1. Загальна теорія держави і права (основні поняття, категорії, прав, конструкції та наук, концепції): Навч. посіб. / За ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. - К.: Юрінком інтер, 2008. - 400 с.
2. Загальна теорія держави і права: Навч. посіб. / За ред. Копейчикова В. В. - К.: Юрінком Інтер, 2000. - 320 с.
3. Загальна теорія держави і права: Підручник для студентів юридичних навчальних закладів / М.В.Цвік, О.В. Петришин, Л.В. Авраменко та ін.; За ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М.В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О.В. Петришина. – Харків: Право, 2009. – 584 с.
4. Загальна теорія права: Підручник / За заг. ред. М.І. Козюбри. – К.: Ваіте, 2015. – 392 с.
5. Кельман М. С., Мурашин А. Г. Общая теория государства и права: Учебник. - К.: Кондор, 2006. - 477 с.
6. Кельман М.С., Мурашин О.Г., Хома Н.М. Загальна теорія держави та права: Підручник. – Львів: «Новий Світ-2000», 2003. – 584 с.
7. Колодій А.М., Копейчикова В.В., Лисенков С.Л., Пастухов В.П., Сумін В.О., Тихомиров О.Д. Теорія держави і права. – К.: «Юрінформ», 1995. – 192 с..
8. Котюк В. А. Общая теория государства и права: Учебное пособие. - К.: Атика, 2005. - 592 с.
9. Кравчук М.В. Теорія держави і права : (опорні конспекти) : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / М.В. Кравчук ; Міністерство освіти і науки України, Тернопільський національний економічний університет, Юридичний факультет, Кафедра теорії та історії держави і права. - Тернопіль : ТНЕУ, 2016.- 523 с.
10. Марченко М. Н. Проблемы общей теории государства и права: Учебник: в 2 т. - Т. 1. Государство. - М.: ТК Велби; Проспект, 2007. - 752 с.
11. Марченко М. Н. Проблемы общей теории государства и права: Учебник: в 2 т. - Т. 2. Право. - М.: ТК Велби; Проспект, 2007. - 656 с.
12. Марченко М.Н. Теория государства и права. Учебник. Издание второе, переработанное и дополненное. – М.: ООО «ТК Велби», 2002. – 640 с.
13. Общая теория государства и права. Академический курс в 3-х томах. Изд. 2-е, перераб. и доп. Отв. ред. проф. М. Н. Марченко.
Том 1. - М.: ИКД «Зерцало-М», 2002. – 528 с.
Том 2. - М.: ИКД «Зерцало-М», 2002. – 528 с.
Том 3. - М.: ИКД «Зерцало-М», 2002. – 528 с.
14. Общая теория государства и права: Учебное пособие / Под ред. В. В. Копейчикова. - М.: Интер, 1998. - 320 с.
15. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави: Навч. посіб. - Вид. 10-те, доп. - Львів: Край, 2008. - 224 с.
16. Скакун О. Ф. Теория государства и права (энциклопедический курс) : учебник / О. Ф. Скакун. - Х. : Эспада, 2007. - 840 с.

17. Теорія держави і права : навч. посіб. для підгот. фахів-ців з інформ. безпеки / [О. О. Тихомиров, М. М. Мікуліна, Ю. А. Іванов та ін.] ; за заг. ред. Л. М. Стрельбицької. – Київ : Кондор-Видавництво, 2016. – 332 с.
18. Теорія держави і права : посіб. для підгот. до держ. іспитів / Д. В. Лук'янов, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський, Г. О. Христова ; за заг. ред. О. В. Петришина. – 5-те вид., допов. і змінене. – Х. : Право, 2016. – 198 с.
19. Теорія держави і права. Академічний курс: Підручник /За ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 688 с.
20. Теорія держави та права : навч. посіб. / [Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін.] ; за заг. ред. С. Д. Гусарєва, О. Д. Тихомирова. – К. : НАВС, Освіта України, 2017. – 320 с.